

Pavel Marek

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

Cílem této studie¹ je evokace a komparace dvou nejvýznamnějších protirežimních protikomunistických akcí v Československu v roce 1953, jimiž byly demonstrace lidu v dubnu na Hané v Prostějově, a hned vzápětí nato v květnu v západočeské Plzni. Odborné veřejnosti nejsou sice neznámé, jsme však přesvědčeni o tom, že se jedná více o pouhé povědomí o nich než o skutečnou znalost. Studie se opírá o prameny celostátní a místní provenience, o dokumenty vzniklé v souvislosti s projednáváním těchto kauz ústředními, krajskými a okresními stranickými a státními orgány, a o sekundární literaturu vzniklou po roce 1990, včetně regionální. Nejde nám o vyčerpávající pohled na události se všemi detaily, neboť jsme přece jen omezeni rozsahem pojednání, kromě toho je zbytečné opakovat to, co je dostupné v jiných studiích a pojednáních, spíše se chceme soustředit na jisté shrnutí a postižení příčin, průběhu a důsledků demonstrací a jejich zhodnocení na základě komparativního přístupu k materiálu.

První krize režimu

Rok 1953 reprezentuje v dějinách evropského komunismu po 2. světové válce nepochybně mezník. O této věci není v historiografii sporu a dokazuje to mj. také početná literatura věnovaná zmapování a zhodnocení událostí spojovaných hlavně se Stalínovou smrtí.² Zdá se tedy, jako by návrat k tématu první velké krize v dějinách budování socialistického bloku³ (pokud pomíneme sovětsko-jugoslávskou roztržku z roku 1948)⁴ byl zbytečný, neboť zřejmě nelze přinést už nic podstatně nového. Domníváme se však, že tato skepse není plně opodstatněná.

1 Studie vznikla v rámci plnění grantového úkolu GAČR č. 409/08/0009.

2 Srov. např. LAQUEUR, Walter: *Europa auf dem Weg zur Weltmacht 1945–1992*. Kindler Verlag, München 1992, s. 203–219; BENZ, Wolfgang – GRAML, Hermann (Hrsg.): *Das zwanzigste Jahrhundert, 2. Europa nach dem Zweiten Weltkrieg*. Fischer, Frankfurt a. M. 1983, s. 351–373; BENEŠ, Jan: *Čas voněl smem. Stručný přehled dějin VKS(b)*. Primus, Praha 2004, s. 265–297; REIMAN, Michal: Obrat roku 1953 a Chruščov. *Slovanský přehled*, 1997, 83, č. 4, s. 403–413; VEBER, Václav: Rok 1953 a východní Evropa. *Paměť a dějiny*, 2013, 7, č. 3, s. 3–13; PERNES, Jiří: Rok 1953 v Československu. *Paměť a dějiny*, 2013, 7, č. 3, s. 15–31.

3 LAQUEUR, Walter: *Europe in our time: a history 1945–1992*. Pinguin, New York 1992, s. 144–150; WEGS, Robert J. – LADRECH, Robert: *Evropa po roce 1945*. Vyšehrad, Praha 2002, s. 53.

4 PELIKÁN, Jan – TEJCHMAN, Miroslav: *Dějiny Jugoslávie*. Univerzita Karlova, Praha 1984, s. 39–44; RIDLEY, Jasper: *Tito*. Dialog, Praha 1995, s. 247–256; PELIKÁN, Jan: *Jugoslávie a východní blok 1953–1958*.

Historiografie zabývající se problematikou budování základů socialismu v českých zemích připomíná, že reakce obyvatel na únorový puč komunistů v roce 1948⁵ byla pozitivní i negativní. Odpor proti převzetí správy státu komunisty se projevoval neustále⁶, ovšem převážně dílčími a izolovanými činy. Víme o činnosti ilegálních odbojových skupin, registrovány jsou akce odporu proti kolektivizaci a také takřka permanentně probíhající stávky.⁷ Za akce masovějšího rázu jsou označovány pražské protesty při červnovém sokolském sletu a při pohřbu prezidenta Edvarda Beneše (1884–1948)⁸ v září roku 1948 a potom předvánoční protesty dělnictva v Brně v roce 1951.⁹ V roce 1953 zakladatelské období výstavby „nové společnosti“ vyústilo do hlubší krize režimu, jež měla dopady na všechny oblasti života lidí. V důsledku realizace vize Československa jako strojírenské velmoci a militarizace ekonomiky země¹⁰ ztratila schopnost uspokojovat potřeby svého obyvatelstva a došlo k citelnému poklesu životní úrovně.¹¹ Tehdy se objevila série protestních stávek v průmyslových a někde i zemědělských podnicích, jež na některých místech přerostly do velkých protivládních pouličních demonstrací. Komunisty vytvořený a vedený režim byl kritizován veřejně. Objevují se hesla vyjadřující touhu po politických změnách. Účastníci akcí evokují symboly předchozího režimu, který jim garantoval svobodu.

Je známo, že vlna protirežimních protestů v Československu byla vyvolána a souvisela v prvé řadě s měnovou reformou roku 1953.¹² Forma nesouhlasu s touto „lou-

-
- Karolinum, Praha 2001; SERVICE, Robert: *Soudruzi. Světové dějiny komunismu*. Argo – Academia, Praha 2009, s. 222–229; WEITHMANN, Michael W.: *Balkán. 2000 let mezi východem a západem*. Vyšehrad, Praha 1996, s. 345–349.
- 5 RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa*. Academia, Praha 2002, s. 236–246; NÁLEVKA, Vladimír: *Světová politika ve 20. století*. Díl 2. Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2000, s. 21–22; KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa*. Barrister & Principal, Brno 2005, s. 7–16.
 - 6 KOHOUT, Jaroslav: Komunistický teror a protikomunistický odpor. In: CUHRA, Jaroslav – VEBER, Václav (ed.): *Za svobodu a demokracii. Odpor proti komunistické moci*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1999, s. 32–40; MÁLEK, Jiří: Metody StB na likvidaci třetího odboje v letech 1948–1953. In: tamtéž, s. 60–84; RADOSTA, Petr: *Protikomunistický odboj. Historický nástin*. EGEM, Praha 1993; ŠEDIVÝ, Zdeněk F.: *Velká operace. Pokus Státní bezpečnosti o likvidaci Třetího odboje*. Papyrus, Vimperk 1996.
 - 7 KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa*, s. 55–61; PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. CDK, Brno 2008, s. 59–62.
 - 8 KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*. Doplněk, Brno 1999, s. 55; LIŠKA, Vladimír: *Causa Edvard Beneš*. Fontána, Praha 2005, s. 244.
 - 9 PERNES, Jiří: *Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1997, s. 195; PERNES, Jiří: *Dělnické demonstrace v Brně v roce 1951*. *Soudobé dějiny*, 1996, 3, č. 1, s. 23–41.
 - 10 RENNER, Hans – SAMSON, Ivo: *Dějiny Československa po roku 1945*. Slovak Academic Press, Bratislava 1993, s. 33; RATAJ, Jan: *KSČ a Československo (1945–1960)*. Vysoká škola ekonomická, Praha 2003, s. 127–140; VYKOUKAL, Jiří – LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Libri, Praha 2000, s. 294–298; KŘEN, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Argo, Praha 2006, s. 647–685; JUDT, Tony: *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*. Slovart, Praha 2008, s. 179; KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948–1953*. Díl 2. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991, s. 93–96.
 - 11 KAPLAN, Karel: *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu 1953–1957 a 1968–1975*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993, s. 7–23.
 - 12 Ve dnech 17. a 18. dubna 2013 proběhla v Českých Budějovicích mezinárodní konference nazvaná Rok 1953 v Československu. Druhý den jednání pořadatelé věnovali prezentaci příspěvků týkajících se měnové reformy v Československu. Na toto téma referovali Jiří Pernes, Milan Bárta, Jakub Šlouf,

Pavel Marek

peží století¹³, kterou českým komunistům poradili sovětsí soudruzi, zahrnuje celou škálu akcí od verbálních projevů jednotlivců¹⁴, zastavení práce, rozšiřování letáků, protestní schůze a shromáždění na závodech (literatura připomíná konání 135 stávek¹⁵ v rozsahu jednoho až tří dnů) až po veřejné protesty na náměstích a v ulicích měst, kde došlo ke střetu demonstrujícího obyvatelstva s ozbrojenou mocí. Nespokojenost¹⁶ projevovali také někteří řadoví členové KSČ, kteří podle pozdějšího hodnocení vedoucích funkcionářů nepochopili význam měnových opatření, nedostatečně vysvětlených na nižších úrovních, nebo necítili potřebu přinášet ve prospěch vyšších cílů směřujících do budoucnosti osobní oběti. S těmi se také strana rychle rozešla. Ve zmíněné škále reakcí na měnovou reformu však nechyběly ani projevy souhlasu.¹⁷ Podpora vyplývala ze stranické disciplíny, naivní víry ve schopnost režimu vyřešit sociální otázku, oklamání lákavými vizemi, sliby a slovy, z kariérismu lidí a jejich touhy po moci. Musíme za ní však vidět také organizovanou, umělou „podporu režimu zdola“, neboť ta patřila k oblíbeným postupům komunistické masové agitace a propagandy.

Příklady výraznějších nepokojů jsou akce¹⁸ v řadě lokalit na Ostravsku (doly Žofie, Jeremenko, Trojice, Čs. pionýr, Hlubina, ČSM, VŽKG, ČSAD)¹⁹, v Orlové (jáma Václav),²⁰ dále v Třinci, Bohumíně (Bohumínské železárny),²¹ Lutíně (Sigma), Vim-

Delibor Státník, Ondřej Kolář, Drahomír Jančík, Jakub Rákosník, Pavel Novák a Petr Blažek. Při přípravě tohoto článku jsme zmíněná pojednání neměli k dispozici.

- 13 JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953, aneb 50:1*. Svítání, Praha 1992; LOUŽEK, Marek (ed.): *Fenoménn Stalín: náhoda, nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy*. Centrum pro politiku a ekonomiku, Praha 2003. 146 s.; MUSILOVÁ, Dana: *Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, s. 86; PETRÁŠ, Jiří: Peněžní reforma 1953. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, 2005, č. 3, s. 141–171; BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma v roce 1953. *Historie a vojenství*, 44, 1995, č. 1, s. 66–91.
- 14 MUSILOVÁ, Dana: *Měnová reforma*, s. 16–17.
- 15 HEUMOS, Peter: „Vybrňme si rukávy, než se kola zastaví!“ *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*. Ústav pro soudobé dějiny, Praha 2006, s. 22; PERNES, Jiří: Die politische und wirtschaftliche Krise in der Tschechoslowakei 1953 und Versuche ihrer Überwindung. In: KLESSMANN, Christop – STÖVER, Bernd (Hrsg. von): *1953 – Krisenjahr des Kalten Krieges in Europa*. Böhlau, Köln – Weimar 1999, s. 101; týž: Dvě výročí protikomunistického odporu. *Revue Politika*, 1 (14), 2003, č. 6, s. 27; JIRÁSEK, Zdeněk: Čtyři roviny měnové reformy 1953. In: LOUŽEK, Marek (ed.): *1953. 50 let od smrti Stalina. 50 let od měnové reformy. Sborník textů*. CEP, Praha 2003, s. 110.
- 16 Všeobecnou nespokojenost s měnovou reformou konstatoval A. Zápotocký na celostátní poradě vedoucích tajemníků KV KSČ, tajemníků ÚV KSS, vedoucích oddělení ÚV KSČ a vedoucích funkcionářů společenských organizací 11. 6. 1953 v Míčovně Pražského hradu. Její vznik však spojoval s aktivitami kapitalistických živlů a nepřátel uvnitř strany. Srov. KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě v Československu v roce 1953. Dokumenty*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993, s. 11n – dokument č. 1, těsnopisný záznam. Historická literatura reflektuje většinou protesty městského obyvatelstva. Nespokojenost se však projevovala i na venkově a promítla se následně do rozpadu některých JZD a JRD. Srov. JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 99.
- 17 MUSILOVÁ, Dana: *Měnová reforma*, s. 18–19.
- 18 Následující soupis je sestaven z údajů v publikovaných studiích a článcích. Není pochopitelně vyčerpávající. Teprve výzkum v regionech nejspíše potvrdí hypotézu, že protestní akce proběhly takřka ve všech okresech, ve větší nebo menší míře. S ohledem na charakter režimu a nasazení represivního aparátu převládá „tichý“ protest projevující se v soukromí. Srov. KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 137–141, dok. č. 26 – Přehled o stávkách a o srocení v jednotlivých závodech v době peněžní reformy.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

perku,²² Strakonících (Česká zbrojovka, Vlnářské závody)²³ a ve Velké Praze²⁴ (n. p. Konstruktiva Praha-Dejvice, Aero, ČKD Stalingrad a Karlín, Hefa, Praga, Tesla, Rudý Letov, Křížík, České loděnice, Pragoděv, Jawa aj.).

Projevy nesouhlasu (stávky různé délky trvání, příp. přípravy na ně, protestní shromáždění a shluky lidí nebo individuální protesty) byly zaznamenány také v Blatné (Armastav, Česká zbrojovka), Blovicích (závod „Leko“),²⁵ Brandýse nad Labem (strojírna a slévárny), v Brně, Bruntálu (Severomoravské pily), Bystřici pod Hostýnem (ZPS), Čelákovících, Českých Budějovicích (ČSD, Budvar, Motorunion, elektrárna, Sfinx), na Děčínsku,²⁶ v Dobrušce, Dolních Břežinkách (Prefa), Dolních Měcholupech, Domažlicích (strojírna), Frenštátu pod Radhoštěm (Slezan, MEZ, Thodem), Holoubkově (TOS), Horažďovicích (Sport, Jitex, ČSAD), Frýdecko-Místecku,²⁷ v Havlíčkově Brodě, Hnátnici u Ústí nad Orlicí (Kovostav),²⁸ Holici (ČKD), Holoubkově (TOS), Holýšově, Horažďovicích, Horšově Týně, Hradci Králové (Metalurgické závody), Hrádku nad Nisou (n. p. Silka), Hronově (textilní továrny),²⁹ Janovicích (Armastav), Jaroměři (Karosa), Jihlavě, Jílovém (rudné doly), Jindřichově Hradci (Silniční správa, Státní lesy), Kaplici, Kasejovicích (Šumavan), Kladně, Klatovech (strojírna, Armastav Šumavan), Kerharticích-Ústí nad Orlicí (Utex),³⁰ Kobinci (Šumavan), Kopřivnicích (Tatra), Kuklenách (Metaz), Kutné Hoře (ČKD), Kvasinách (AZNP), Kyjově (důl František), Ledči (Slovana), Liberci (strojvedoucí ČSD, Kovoslužba), Libušíně (důl Nejedlý), Litomyšli (Vertex), Mariánských Lázních (Státní lázně), Mladé Boleslavi (AZNP), Mrači (Pal-autobrzdý), na Náchodsku (MEZ, v několika Strojních a traktorových stanicích), Nařovských Horách

- 19 Tamtéž, s. 69–70, 76. – K nasazení armády na Ostravsku, které bylo víceméně preventivním opatřením, srov. BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma, s. 81–82. Ke stávce v ČSAD srov. JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 116–117. K perzekuci srov. tamtéž, s. 136n.; KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 157–181, dok. č. 28; *Národní archiv Praha* (dále jen NA), fond (dále jen f.) ÚV KSČ 1945–1989, oddělení stranických orgánů, 1. odd. 1945–1956, sv. 378, aj. 2301; tamtéž, f. ÚV KSČ 1945–1989, politický sekretariát 1951–1954, svazek (dále jen sv.) 61, aj. 164/14.
- 20 JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 116.
- 21 Tamtéž, s. 114–116; KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 80–82, dok. č. 12; s. 84–88, dok. č. 14; s. 108–109, dok. č. 22.
- 22 PETRÁŠ, Jiří: Postih účastníků demonstrace ve Vimperku 1953. *Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, 33, 1996, č. 2, s. 143–144; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 123.
- 23 PETRÁŠ, Jiří: Peněžní reforma, s. 155–156; týž: Průběh měnové reformy ve Strakonících. *Výběr*, 32, č. 3, 1995, s. 217–219; týž: Akce „Strakonice – Vimperk“ 1953. *Výběr*, 2005, 42, č. 1, s. 37–43; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 114, 132; KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 74–76, dok. č. 8 a 9; s. 96–98, dok. č. 17; s. 113–116, dok. č. 24; s. 196–200, dok. č. 31
- 24 Srov. JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 101, 132; KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 37–38; 185–197, dokument (dále jen dok.) č. 30; PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu*, s. 90–91.
- 25 BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma, s. 80.
- 26 STELLNEROVÁ, Alena: Měnová reforma 1953 na Děčínsku. *Děčínské vlastivědné zprávy*, 2001, 11, s. 15–25.
- 27 JUŘÁK, Petr: Měnová reforma v roce 1953 na Frýdecko-Místecku. *Těšínsko*, 2002, 45, s. 25–29.
- 28 KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 92, dok. č. 16.
- 29 Tamtéž, s. 70–72, dok. č. 6; s. 77–80, dok. č. 11.
- 30 Tamtéž, s. 72–74, dok. č. 7.

Pavel Marek

(Jáchymovské doly), Neratovicích (Ingstav), Novém Jičíně, Olomouci (Železárny Petra Bezruče, TOS, ČSD, Ingstav), Pečkách (Modena), Písku (Jitex, Oděvní tvorba, Šumavská pila), Plasech, Poděbradech (Komunální podnik), Prachaticích (Šumavan, Armastav), Prostějově (Hanácké železárny), Přerově (Meopta), Příbrami (důl Anna), Přívozu (Tatra), Rokycanech (závod Buzuluk), Sezimově Ústí (Kovosvit), Slaném (Správa silnic, Švermovy závody), Stodu, Strašicích (TOS), Stříbře, Sušicích (Autorenova), Šternberku (Chronotechna), Štramberku (cementárny), Táboře, Tišnově (Moravan), Trhových Svinech (Igla), Úpici (Juta, Úpolen),³¹ Ústí nad Labem,³² Ústí n. O. (Utex, Kovostav),³³ Úvalech (Hafa), Velešíně (Motorlet), Vimperku, Vodňanech (Jitex), Vrchlabí (TOS), Zlomicích (cihelna), Žampachu (PAL), Žatci (šroubárna) aj.

Na Slovensku v Banskej Bystrici (podnik Elektrolyza), Dolnom Kubíne (Považské mlyny), Dubnici (závody K. J. Vorošilova, Stavindustria), Harmanci (Harmanecké papírne), Hencovoch, Hnúšti (Nerudné bane), Košiciach-Lubeníku (závod Priemstav), Istebnom na Orave (závod Priemstav), Krasove, Liptovskom Mikuláši (Kožiarске závody, nábytkársky podnik Liptov), Martině (Tatra-Nábytok, Celulóza), Mokradi (Kovohuty), Oravský Podzámok (Drevoúnia), Oščadine, Poltári (Ipeľské tehelne), Petrikovcach, Ružomberku (závody Grafocelpap, Technocelpap), Šebestanovej, Turzovke (podnik Kysúcke pily), Vlaškách (závod Pilana),³⁴ Žilíně (závod Slovena), povozníci v okresech Brezno a Považská Bystrica aj.³⁵

Za vrchol protestů je českými historiky v čele s Karlem Kaplanem označováno povstání obyvatelstva vedeného dělníky Škodovky v Plzni 1. června 1953.³⁶ Vedle povstání v NDR jsou plzeňské události vnímány jako přelomový okamžik v dějinách sovětského bloku – proti komunistickým režimům se poprvé postavila dělnická třída, sociální vrstva, která měla být hlavním nositelem pokroku a největší oporou moci.³⁷

V daleko menší míře je v historické literatuře připomínána skutečnost, že protirežimní projevy v roce 1953, reagující především na pokles životní úrovně lidí a hospo-

31 Tamtéž, s. 90–91, dok. č. 16.

32 Tamtéž, s. 181–185, dok. č. 29.

33 Tamtéž, s. 216–218, dok. č. 35.

34 Tamtéž, s. 213–215, dok. č. 34.

35 Tamtéž; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 100–101; JIRÁSEK, Zdeněk: *Problémy měnové reformy na Slovensku roku 1953. In: V tieni totality. Perzekúcia na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948–1953). Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 10. 5. 1996. Historický ústav SAV, Bratislava 1996, s. 90–97; VARINSKÝ, Vladimír: Historické peripetie menovej reformy v roku 1953 s osobitým zreteľom na jej vývoj na Slovensku. In: ŠTEFANSKÝ, Michal – ZAGORŠEKOVÁ, Marta (eds): *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948–1989. (Historicko-politologické pohľady)*. Pedagogická spoločnosť J. A. Komenského, Banská Bystrica 1997, s. 69; BARNOVSKÝ, Michal: *Mocenská elita a prejavy odporu v českej a slovenskej spoločnosti (1953–1956)*. In: GONĚC, Vladimír (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka*. Masarykova univerzita, Brno 2005, s. 175–176; BARTA, Milan: *Peněžní reforma 1953 ve zprávách ministerstva národní bezpečnosti. Paměť a dějiny*, 2013, č. 3, s. 62–64, dok. č. 2.*

36 PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu*, s. 81.

37 Srov. BLAŽEK, Petr, recenze práce *Powstanie czerwcowe w NRD w 1953 roku na tle innych wystąpień antykomunistycznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, In: *Soudobé dějiny*, 2004, č. 4, s. 210; BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*. Prostor, Praha 2001, s. 182.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

dářskou situaci v zemi³⁸ a přerůstající pak do politické sféry, mají také svou druhou dimenzi. Tu tvoří ideologické tažení proti osobnosti Tomáše G. Masaryka. První prezident byl komunistickou propagandou interpretován jako tvůrce a symbol nenáviděné kapitalistické tzv. první Československé republiky a všestranná diskreditace na řadě míst vyústila v problematickou likvidaci jeho soch, bust a pamětních desek, což se však neobešlo bez větších i menších incidentů, majících politický náboj a spojených s projevy odmítání současného režimu a volání po demokracii.

Události v Prostějově

Dříve než se budeme věnovat plzeňské kauze, zaměříme pozornost na protikomunistické demonstrace roku 1953 v Prostějově³⁹, které proběhly z časového hlediska před akcemi proti měnové reformě, už 10. dubna 1953. Ve srovnání s Plzní nelze prostějovské demonstrace označit za dělnické, jejich účastníci pocházeli ze všech sociálních vrstev, přičemž převládala mládež, a také neměly tak masový charakter – Prostějov byl přece jen menším, čtyřicetitisícovým okresním městem; počet účastníků je odhadován na 1500 až 2000 lidí. Také jejich motivace byla jiná, demonstrace nebyly (přímým) protestem proti snižování životní úrovně a ožebračování, ale vyvolalo je stržení Masarykova pomníku. V tomto smyslu byly akcí s politickým podtextem, byly namířeny proti komunistům považovaným za iniciátory tohoto násilného a nekulturního činu a za nositele totalitního režimu odmítajícího Masarykův odkaz demokratického politika a vytvářejícího o něm obraz třídního nepřítele lidových mas. Do jisté míry by se dalo také kalkulovat s celkovou atmosférou města, s jeho historickými tradicemi⁴⁰, s výrazným postavením sociálních demokratů (až dodnes) a také s pozitivním vztahem k osobnosti T. G. Masaryka (1850–1937). To se projevilo např. už v roce 1921⁴¹, tedy ještě za prezidentova života, návrhem na postavení jeho pomníku. Po řadě peripetii se tento záměr podařil realizovat až 27. října 1946⁴² a ne náhodou byl slavnostním řečníkem tehdejší předseda sociálnědemokratické strany Zdeněk Fierlinger (1891–1976).⁴³ V prvních poválečných volbách v roce 1946 KSČ v Prostějově skončila

38 KOCIÁN, Jiří: Krize komunistického režimu v Československu v letech 1953–1957. Sociální a politické aspekty. In: KOHNOVÁ, Jana (ed.): *Nejnovější československé dějiny v kontextu obecných dějin. Vybraná témata z období od r. 1938 do poloviny 50. let*. Porta linguarum, Praha 2002, s. 117–123.

39 K prostějovským demonstracím srov. TRAPL, Miloš: *Prostějovský „černý pátek“ 10. dubna 1953*. Městský úřad, Prostějov 1998, 33 s.; TRAPL, Miloš: Svržení Masarykova pomníku a demonstrace v Prostějově v dubnu 1953. *Štafeta*, 1993, 24, s. 2–7; MIKEŠOVÁ, Kristina: *Demonstrace proti odstranění sochy T. G. Masaryka v Prostějově a další projevy protikomunistického odboje ve městě*. FF UP, Olomouc 2003. Rkp. magisterské diplomové práce; TABERY, Karel (ed.): *Pomník T. G. Masaryka v Prostějově*. Sokolská župa prostějovská, Prostějov 2006, 47 s.; LŽIČAŘOVÁ, Jitka: *Vývoj regionálních struktur komunistického režimu v 50. letech 20. století na Prostějovsku*. Filozofická fakulta, Olomouc 2010, s. 36–38. Rkp. magisterské diplomové práce na katedře historie FF UP v Olomouci; BÁRTA, Milan: Akce „Prostějov“. Odstranění sochy T. G. Masaryka v Prostějově v dubnu 1953. *Paměť a dějiny*, 7, 2013, č. 3, s. 47–57.

40 K novodobým tradicím města srov. *Prostějov. Dějiny města, díl 2*. Městský úřad Prostějov, Prostějov 1999, s. 8–104; *NA Praha*, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

41 TRAPL, Miloš: *Prostějovský „černý pátek“*, s. 4.

42 TRAPL, Miloš: *Osudy sochy*. Městský úřad Prostějov, Prostějov 1999, 50 s.

43 KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa*. Barrister & Principal, Brno 2005, s. 186–211.

Pavel Marek

dokonce až na třetím místě za socialistickými stranami⁴⁴, což lze v rámci českých zemí označit za výjimku.

Tato úcta k Masarykovi se objevovala i po roce 1948, lidé k jeho soše na náměstí pokládali květiny, zapalovali zde svíčky, v tichu rozjímalí. To se dělo i 25. února v roce 1953, v den „vítězství pracujících lidu“, a 7. března 1953, v den Masarykových narozenin, ale současně dva dny po Stalinově smrti. Je přirozené, že tyto tiché demonstrační akty komunistická moc viděla nerada. Vlastně už koncem roku 1952 rada městského národního výboru řešila návrh na odstranění pomníku.⁴⁵

Pokud jde o místní komunistickou elitu a jejich postoj k odstranění Masarykova pomníku, byly v podstatě rozštěpené. 1) Většina komunistů, můžeme je označit za radikály, byla pro jeho stržení, tím více, že v nedávných celostátních kampaních byla „odhalena“ Masarykova pravá tvář.⁴⁶ 2) Menšina (umírnění) reprezentovaná okresním stranickým a státním vedením sice nebyla proti, ale chtěla vyčkat na „příhodnější dobu“. Obdobné stanovisko zastávaly špičky i na KV KSČ v Olomouci.

Zdá se, že tichá demonstrace u Masarykova pomníku počátkem března 1953, v době, kdy národ „truchlil“ nad smrtí „milovaného vůdce“ světového proletariátu, byla poslední kapkou do číše vína skupiny místních komunistických radikálů, která přetekla. Ve dnech 7. a 8. dubna 1953 se v prostorách místního leteckého učiliště sešlo několik letců-vojáků a vůdčích postav StB a kontrarozvědky (Josef Děrda, Pavel Bernát, Slavomil Sobotka)⁴⁷, kteří přizvali ke spolupráci předsedu ONV Františka Jána jako jediného představitele místní komunistické stranické a státní moci. Rozhodli se na nic nečekat a Masarykův pomník odstranit. O svém úmyslu nikoho neinformovali, jednalo se o ilegální akci provedenou na vlastní pěst.⁴⁸

Skupina postupovala velmi rychle a v pátek 10. dubna 1953 ve dvě hodiny ráno Masarykovu sochu z náměstí odstranila⁴⁹ za pomoci vojenského autojeřábu a odvezla ji na vojenskou střelnici do nedaleké obce Žarovice u Plumlova. Podle vyjádření F. Jána za zasedání byra (předsednictva) OV KSČ 11. dubna 1953 byla socha rozdrvena pod koly autojeřábu a zahrabána do připravené jámy. Při pozdějším ověřování

44 NA Praha, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 156/5, sv. 58 – Zpráva o průzkumu situace v městě Prostějov; URBAN, Josef: *Parlamentní volby v roce 1946 v Prostějově*. Filozofická fakulta MU, Brno 2008, s. 51. Rkp. magisterské diplomové práce na HÚ FF MU v Brně.

45 NA Praha, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

46 Jedním z vrcholů kampaně bylo vydání prací Jana Pachtý (1906–1977), Františka Nečásky (1913–1968) a Věry Raisové, manipulujících s politickou činností, daty a událostmi ze života T. G. Masaryka. Srov. NEČÁSEK, František – PACHTA, Jan – RAISOVÁ, Věra (eds.): *Doklady o protilidové a protistátní politice T. G. Masaryka. Sborník dokumentů*. Orbis, Praha 1953, 270 s.; PACHTA, Jan: *Pravda o T. G. Masarykovi*. Orbis, Praha 1953, 39 s.; NEČÁSEK, František – PACHTA, Jan (eds.): *Dokumenty o protisovětských piklech československé reakce. Z archivních materiálů o kontrarevoluční činnosti Masaryka a Beneše*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1954, 133 s.; WOLF, Vladimír: *Akce M (Masaryk) v Úpici 1953*. In: *V proměnách času. Sborník příspěvků k padesátinám PhDr. Ladislava Hladkého*. Historický klub, Hradec Králové 1995, s. 143–153.

47 TRAPL, Miloš: *Prostějovský „černý pátek*, s. 5.

48 *Státní okresní archiv Prostějov* (dále jen SOKa), f. OV KSČ 1948–1960, Závady při odstraňování soch v kraji olomouckém – zpráva z 13. 4. 1953.

49 NA Praha, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

toto místo nebylo nalezeno a dodnes je skulptura nezvěštná, přes pátrání mnoha lidí v různé době a na odlišných místech. Pachatelé se domnívali, že akce nevyvolá větší rozruch, počítali maximálně s nějakou „kytičkou na podstavci“.⁵⁰

Velmi rychle se však ukázalo, že své kroky nedomysleli. V krajním případě podcenili konzultaci se svými nadřízenými, neinformovali stranické ani státní orgány města a okresu, bagatelizovali názory obyvatelstva. Proto se na počátku ocitli v defenzivě a izolaci. Od rána se na náměstí scházeli konsternovaní občané, většinou ženy a mládež, diskutovali o události a hledali viníka.⁵¹ Byli přesvědčeni, že se jedná o dílo komunistů a vojáků navedených místním národním výborem. Shromáždění nikdo neorganizoval, jednalo se o spontánní akci. Paradoxem dopoledního shromáždění byla skutečnost, že v této době, kdy občané v podstatě tiše demonstrovali, městem projížděl autem (vzdušnou čarou asi sto metrů od náměstí) inkognito nedávno zvolený prezident republiky Antonín Zápotocký (1884–1957). Vracel se do Prahy z léčebného pobytu v lázních Teplice nad Bečvou. Neměl o protestní akci nejmenší tušení. Zpráva o nočních událostech se šířila a už kolem poledne se dav lidí na náměstí zvětšoval. K ženám, studentům a žákům se přidávali živnostníci, řemeslníci a obchodníci, kteří se dohadovali o formě demonstrace, a ze shromáždění se začaly ozývat první protikomunistické výkřiky reagující také na nedostatky v zásobování a na problémy hospodářského rázu. Když se lidé ani v poledne nerozešli, začal situaci řešit OV KSČ a vyslal mezi demonstranty 60 až 80 aktivistů, mezi nimiž byly dvě skupiny milicionářů v civilu⁵², jejichž úkolem bylo diskutovat s občany a vysvětlovat jim důvody odstranění sochy. Agitátoři argumentovali poukazy na protilidový charakter politiky T. G. Masaryka, což vyvolalo první fyzické srážky a šarvátky.⁵³ Útoky směřovaly proti příslušníkům Lidových milicí a těm, kteří stržení sochy hájili. Jeden z přítomných vojáků-důstojníků se pokusil vystoupit na podstavec pomníku, dav jej však po prvním slovním útoku na bývalého prezidenta strhl, zbil a degradoval. V odpoledních hodinách OV KSČ vyslal mezi demonstrující druhou skupinu aktivistů, kteří se však z obav o své zdraví omezovali spíše na pozorování lidí, jejich fotografování a předávání informací o účastnících StB. Údajně však mezi nimi byli i takoví, kteří se nechali strhnout a volali s davem.

50 Svou roli zde sehrálo jako inspirace odstranění Masarykova pomníku v Olomouci, které proběhlo v noci z 3. na 4. dubna 1953. Akci provedli členové vojenské kontrarozvědky, kteří sochu odpálili náloží. Tento čin v Olomouci nevzbudil žádnou pozornost. Dne 10. dubna 1953 byl odstraněn Masarykův pomník také v Uničově. Kromě toho se „ztratily“ i Masarykovy busty v Brodce u Přerova a v Čelčicích. Vyšetřování ukazovala na ilegální akce příslušníků StB, kteří vyšetřovatelům následně lhali a svou účast popírali. Nadřízené orgány odstranění připomínek osobností T. G. Masaryka a E. Beneše (např. přejmenování názvů ulic a náměstí) schvalovaly, vadilo jim pouze, že akce probíhaly v noci. Disponovaly představou o schválení postupu ze strany ÚV KSČ, resp. očekávaly vydání akční směrnice, která naváže na protimasarykovskou kampaň. *NA Praha*, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově; *SOka Prostějov*, f. OV KSČ 1948–1960, Závady při odstraňování soch v kraji olomouckém – zpráva z 13. 4. 1953.

51 *NA Praha*, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

52 Tamtéž.

53 Tamtéž.

Pavel Marek

V podvečer protesty přerostly v protikomunistickou demonstraci za účasti 2 000 až 5 000 lidí, kteří skandovali hesla a volali po svobodě, demokracii a proti místním funkcionářům, v nichž dav viděl hlavní iniciátory odstranění sochy. Objektem zájmu se stal zejména předseda MNV Vilém Pobuda⁵⁴ patřící mezi radikály, který se ani na veřejnosti netajil s názorem, že pokud by on sám mohl rozhodnout, tak by socha na náměstí, pod okny jeho kanceláře na radnici, už dávno nestála. Vedle averze svou roli nepochybně sehrálo i jeho jméno, které se ve skandovaném volání dobře rýmovalo: „Dejte nám Pobudu, dáme mu na hubu!“⁵⁵ Ale ozývala se i další hesla jako: „Hrouť se nám republika, chceme zpátky Masaryka“, nebo „Masaryka máme rádi, Tonda (případně Gottwald) nám ho nenahradí“. V zájmu spravedlnosti nutno konstatovat, že V. Pobudu demonstranti považovali za hlavního „hybatele“ neprávem, neboť o akci opravdu nevěděl. Skuteční viníci se zřejmě obávali jeho „přílišné hovornosti“. Tato vlastnost mu zůstala až do smrti, což může autor tohoto článku dosvědčit na základě vlastní zkušenosti, staré už téměř čtyřicet let... Když se v roce 1968 prostějovská kauza rozvířila, sebevědomý V. Pobuda, který se stal jedním z „normalizátorů“, dával popsanou epizodu k dobrému a holedbal se, že by mezi bořiteli určitě nechyběl.

Kolem 19. hodiny večer došlo k prvnímu útoku na budovu radnice.⁵⁶ Demonstranti vnikli přes nedostatečně zajištěné vchodové dveře do přízemí monumentální budovy (postavené v roce 1913 podle projektu architekta Karla Huga Kepky (1869–1924), vyzdobené originálními secesními malbami a štuky a budované současně do podoby jakési obrazárny s mnoha vystavenými uměleckými díly významných, převážně moravských tvůrců, a vytlačili úředníky do prvního patra.⁵⁷ Mezitím OV KSČ vyslal na pomoc radnici asi 30 příslušníků Lidových milicí, kterým se podařilo dostat do budovy jednotlivě zadním vchodem. Na radnici se spojili, vchod zabarikádovali a demonstranty uvnitř budovy izolovali a zatkli.⁵⁸ Elektrárna dostala pokyn vypnout v celém městě proud, což však vyvolalo ostré reakce nejen na náměstí, ale tlaky přicházely i z ostatních částí města, takže zanedlouho byla dodávka obnovena. Kolem 21. hodiny se útok na radnici opakoval. Vyvolala jej fáma, že v budově jsou drženy děti, které se připlety mezi demonstranty při první akci. Jeho razance předčila první

54 Zpověď. Záběry z besedy redakce s Vilémem Pobudou o událostech kolem odstranění sochy T. G. Masaryka. *Stráž lidu*, 27. 3. 1968, s. 1–2; Zpráva komise OV NF o příčinách a průběhu demonstrace v souvislosti s odstraněním sochy pomníku T. G. Masaryka. Tamtéž, 10. 7. 1968, s. 2; FRANK, Eduard: *Apel na čest. (Ještě o pomníku T. G. Masaryka)*. Tamtéž, 14. 8. 1968, s. 3.

55 *NA Praha*, f. ÚV KSČ–02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

56 *NA Praha*, f. ÚV KSČ–02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 156/5, sv. 58 – Zpráva o průzkumu situace v městě Prostějov; TRAPL, Miloš: *Prostějovský „černý pátek“*, s. 9.

57 *NA Praha*, f. ÚV KSČ–02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

58 Důvody, proč se nepodařilo radnici zcela ovládnout, uvádí vyšetřovací zpráva StB. Velitelé ozbrojených (uniformovaných) složek měli strach dát pokyn k zásahu proti demonstrantům, avšak příslušníky bezpečnostních složek vysílali do akce v civilu. Obsadili i radnici a zasahovali, proto se méně zasvěceným zdálo, že budovu ubránili úředníci a milicionáři. Rozhodující podíl však měli členové StB v civilu. *SOkA Prostějov*, f. OV KSČ 1948–1960, Závady při odstraňování soch v kraji olomouckém – zpráva z 13. 4. 1953.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

útok.⁵⁹ Z nedaleké stavby byly doneseny trámy, z parku lavičky a jedna žena přinesla sekeru. Lidé se snažili prorazit vrata, do poměrně vysoko situovaných oken létalo kamení a kusy železa.⁶⁰ Pro obsazení budovy se část davu pokusila využít zadní vchod, tam však narazila na členy SNB, kteří na demonstranty mířili zbraněmi a zastrašili je. Když před budovu přijela záchranná zdravotní služba pro dva zraněné milicionáře, došlo ke střetu davu se sanitkou, která odjela s prořezanými pneumatikami. Asi půlhodinový zápas o radnici byl úspěšný, budova byla podruhé obsazena, demonstrantům se tentokrát podařilo proniknout i do kanceláří v horních poschodích. Zlikvidovali však pouze obrazy státníků a nástěnky s komunistickými symboly, jinak interiéry zůstaly nepoškozeny.

Ve stejné době došlo k pokusu demonstrantů navázat kontakt s průmyslovými závody, kde pracovala „druhá směna“, vyslaní poslové však byli cestou zatčeni příslušníky SNB nebo členy Lidových milicí (LM). Snaha OV KSC zorganizovat mítinky ve výrobních podnicích a vysvětlit na nich počínání „provokatérů“ a „reakcionářů“ skončila fiaskem. Bouřlivý průběh měla schůze v národním podniku Železárný Prostějov, část dělníků ředitele závodu vypískala a ukřičela.⁶¹ Proto také po skončení směny byli zaměstnanci naloženi do autobusů a rozvezeni do domovů, aby se nemohli demonstrace na náměstí zúčastnit.

Po „dobytí“ radnice aktivita demonstrantů upadala a represivní síly začaly přebírat iniciativu. Milicionáři a vojáci začali z davu „vytahovat“ neaktivnější jedince, organizátory, autory hesel a plánů dalších akcí. Místní rozhlas, který se demonstrantům nepodařilo ovládnout, vysílal výzvy k rozchodu a varoval před „pácháním protistátních činů“. Kolem 22.30 hod. dal náčelník Krajské správy SNB v Olomouci souhlas k přesunu pohotovostního oddílu asi 150 milicionářů z Olomouce do Prostějova, kteří se po příjezdu přidali asi k 400 členů SNB, StB, důstojníkům leteckého pluku, funkcionářům KSC a milicionářům z Prostějova a společně začali demonstranty vytlačovat z náměstí. V záloze zůstaly další posily z Olomouce, Brna a Gottwaldova, ale ty už nemusely zasahovat, neboť akce skončila kolem 23.50 hod. úspěšně, prostor byl „čistý“ a poslední zatčení putovali do internace. Zatýkáni pak pokračovalo ještě v následujících dnech, stejně jako ostraha náměstí hlídkami SNB a LM. V sobotu 11. dubna 1953 dopoledne došlo opět k pokusu o shromáždění lidí u podstavce Masarykova pomníku, lidé nerespektovali výzvu zvolit jinou trasu pochůzky, když ovšem zpozorovali nástup uniformovaných jednotek, prostor opustili a byl zajištěn klid.⁶²

Teprve po potlačení páteční demonstrace začaly situaci ve městě řešit místní stranické orgány.⁶³ Byro OV KSC se sešlo poprvé v sobotu 11. dubna 1953 ve dvě hodi-

59 Zpráva vyšetřovací komise ÚV KSC situaci v tento moment charakterizuje jako „vzbouření“. NA Praha, f. ÚV KSC-02/5, politický sekretariát 1951-1954, aj. 151/23, sv. 56 - Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

60 TRAPL, Miloš: Svržení Masarykova pomníku. *Štafeta*, 1993, 24, s. 3.

61 NA Praha, f. ÚV KSC-02/5, politický sekretariát 1951-1954, aj. 151/23, sv. 56 - Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

62 NA Praha, f. ÚV KSC-02/5, politický sekretariát 1951-1954, aj. 151/23, sv. 56 - Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově; TRAPL, Miloš: Svržení Masarykova pomníku, s. 4.

63 Už 10. dubna 1953 dopoledne jednali o kauze Zlatníček s F. Jánem, který asi po 9. hodině přišel na OV KSC informovat, co se v noci událo. Jejich výpovědi zřejmě před vyšetřovací komisí ÚV KSC však

Pavel Marek

ny ráno na popud vedoucího tajemníka OV KSČ Ludvíka Zvoníčka, který pozval na schůzi také předsedu KV KSČ v Olomouci Václava Uhlíře. Zvoníček jako odpůrce radikálních praktik⁶⁴ na zasedání označil odstranění pomníku za neuváženou akci významně poškozující komunistickou stranu a pro její iniciátory navrhl stranický trest vyloučení z KSČ. V obdobném duchu se neslo i vystoupení krajského tajemníka, kterého nejvíce trápilo, že se o událostech ví i v Praze, přitom nešlo o nějaké zanedbatelné sročení lidí, ale *byla to úplná vzpoura*, kdy na budovu státní správy lidé útočili sochory, a celá řada účastníků si odnesla krvavé šrámy. Zdá se, že tomuto tlaku nakonec podlehl i přítomný předseda ONV F. Ján, který zaujal sebekritický postoj a přiznal, že akci nedocenil a nedomyšlel, vůbec nečekal, že by mohla vyvolat masové protesty. Dokonce přiznal, že si zaslouží potrestání, neboť se měl se soudruhy poradit, ovšem vyloučení ze strany se mu zdálo jako příliš přísné. Když o této záležitosti následně hlasovalo plénum OV KSČ, svolané na čtvrtou hodinu ranní, ukázalo se, že zdaleka ne všichni jeho členové se s názorem vedení OV KSČ a KV KSČ ztotožňovali.⁶⁵ Muselo se hlasovat dokonce dvakrát, než byl návrh na vyloučení iniciátorů odstranění pomníku schválen, přičemž *soudruzi táhli ruce nahoru těžko – jako slimáci*. Zato přijatá rezoluce nesoucí Zvoníčkův rukopis, byla ostrá a *s odporem a opovržením* odsoudila jak *nezodpovědné osoby*, které nedůstojným způsobem zacházely se skulpturou, tak *iniciátory provokační akce z řad buržoazních a maloměstáckých a oportunistických živlů*, neboť *zhanobili revoluční tradice města Prostějova*. Podobná prohlášení pak přijal i ONV a MNV v Prostějově a texty byly ve formě letáků rozšiřovány do města obyvatelstvu a na závody.⁶⁶

Dne 14. dubna 1953 prostějovský případ projednalo byro ÚV KSČ⁶⁷ za účasti tehdejších špiček Antonína Zápotockého, Viliama Širokého (1902–1971)⁶⁸, Karola Bacílka (1896–1974)⁶⁹, Alexeje Čepičky (1910–1990)⁷⁰, Václava Kopeckého (1897–1961)⁷¹ a Antonína Novotného (1904–1975).⁷² Informaci dostalo z úst přítomného tajemníka KV KSČ v Olomouci V. Uhlíře. Zprávu vzalo víceméně pouze na vědomí a ustavilo vyšetřovací komisi ÚV KSČ v čele s Bacílkem a Čepičkou, která byla pověřena provést šetření případu po vlastní linii⁷³ a své závěry předložit politbyru, aby mohlo rozhod-

vyznívají tak, jako by se nic moc přes den nestalo a nedělo, v akcích byly hloučky lidí a po 22. hodině nastal ve městě klid. Srov. *SOkA Prostějov*, f. OV KSČ 1948–1960, rkp. psaný tužkou, datovaný 27. 4. 1953 (s. Zlatníček, s. Ján).

64 *NA Praha*, f. ÚV KSČ–02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

65 Tamtéž.

66 *NA Praha*, f. ÚV KSČ–02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Prohlášení.

67 Tamtéž, aj. 156/5, sv. 58 – Zpráva o událostech dne 10. dubna 1953 v Prostějově – návrh na opatření.

68 <http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=5&name=%A9IROK%DD%VILIAM>, 5. 10. 2013.

69 Heslo Karol Bacílek. In: *Biografický slovník českých zemí*, 2. Libri, Praha 2005, s. 165–166.

70 PERNES, Jiří – POSPÍŠIL Jaroslav – LUKÁŠ, Antonín: *Alexej Čepička – šedá eminence rudého režimu*. Brána, Praha 2008, 305 s.

71 PÁVOVÁ, Jana: *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2009. 191 s.

72 KAPLAN, Karel – KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004. 333 s.

73 Vlastní šetření v Prostějově ve dnech 21.–24. dubna prováděli Jaroslav Pastyřík, Adolf Škarka a Jaroslav Trojan, pracovníci I. a II. oddělení ÚV KSČ. *NA Praha*, f. ÚV KSČ–02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 156/5, sv. 58 – Zpráva o událostech dne 10. dubna 1953 v Prostějově – návrh na opatření.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

nout. Zdá se, že členové byli nespokojeni s tím, že za viníka události byli označeni také komunisté. Potvrzuje to skutečnost, že politbyro dalo pokyn ke zrušení stranických trestů těm vyloučeným členům, kteří likvidaci Masarykova pomníku připravili. Vedení KSČ současně pověřilo ministra národní bezpečnosti Bacílka zpracováním směrnic pro krajské a okresní velitele SNB, jak se v obdobných případech vzbouření obyvatelstva chovat. Zda na jeho zpracování došlo, nebo ne, nevíme, ovšem chování bezpečnostních orgánů v případě plzeňského povstání sugeruje dojem, že poučení se nedostavilo. Krajské výbory strany měly obdržet informaci o událostech v Prostějově a vyvodit z nich pro sebe závěry.

Přestože byro ÚV KSČ zaujalo z formálního hlediska ke kauze víceméně vyčkávací postoj, úkoly jím stanovené naznačovaly, že se s hodnoceními špiček OV a KV KSČ v Prostějově a Olomouci neztotožnilo. Tak situaci vnímalo i množství příslušníků strany na Prostějovsku a existují záznamy o tom, že se šířila nespokojenost se zmíněným usnesením OV KSČ z 11. dubna 1953, které bylo označováno za ukvapené a kapitulantské. Užší vedení strany však svůj postoj nechtělo změnit, což dokazují výsledky zasedání OV KSČ 16. dubna 1953 i okresní stranické konference konané ve dnech 18. a 19. dubna 1953. Přizvaná trojice iniciátorů musela vyslechnout další kritické hlasy, kála se ze svých činů, současně se však hájila tím, že byla vyprovokována pietními akcemi u Masarykova pomníku v době, „kdy celý národ už jasně věděl, kdo to Masaryk ve skutečnosti byl“. Nemohli ovládnout své emoce, a proto připravili odstranění sochy, aby se obdobné akce už neopakovaly. Celkově mezi komunisty převládal souhlas se svržením pomníku, výhrady měli spíše k formě a „partyzánskému“ postupu.

Komise ÚV KSČ předložila politbyru výsledky svého šetření prostějovských bouří 19. května 1953.⁷⁴ Její zpráva evokuje dojem historicko-politologické úvahy, neboť je jednak analýzou ekonomické, politické, sociální, kulturní a náboženské situace na Prostějovsku v retrospektivním pohledu, ale současně se opírá o informace získané „výslechy“ svědků událostí, pocházejících ze všech sociálních vrstev. Její závěry byly v tom základním zásadně odlišné od stanovisek vedení OV KSČ a KV KSČ v Prostějově a Olomouci.⁷⁵ Prostějovské události celkově označila za projev *činnosti reakce* a doporučila tvrdě potrestat všechny zajištěné účastníky demonstrací. Požadovala však diferencovat mezi nimi a oddělit iniciátory od svedených. Při stanovení trestů doporučovala zohlednit třídní původ, přičemž chtěla *studenty buržoazního a kulackého původu vyloučit ze škol*. Současně však zpráva obsahuje ostrou kritiku OV KSČ v Prostějově, který krizovou situaci nezvládl, počínal si pasivně, bál se rázně zasáhnout.⁷⁶ Toto selhání však nebylo podle autorů materiálu náhodné, neboť okresní stranické vedení dlouhodobě podceňovalo a nezvládalo masově-politickou a ideologickou práci. Velké chyby se dopustilo tím, že už v listopadu 1952 se postavilo proti snahám MNV

74 NA Praha, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951–1954, aj. 151/23, sv. 56 – Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

75 Tamtéž, aj. 156/5, sv. 58 – Zpráva o průzkumu situace v městě Prostějov; TRAPL, Miloš: *Svržení Masarykova pomníku*, s. 5.

76 Tamtéž, aj. 156/5, sv. 58 – Zpráva o průzkumu situace v městě Prostějov.

Pavel Marek

v Prostějově Masarykův pomník odstranit. Komise ÚV KSČ podpořila trojici iniciátorů, navrhla definitivně jim zrušit stranický trest a povolat je z nucené dovolené zpět na jejich původní pracovní místa.⁷⁷

Politbyro hodnocení prostějovských událostí 10. dubna 1953 v podstatě schválilo a tento pohled akceptovalo s tím rozdílem, že ve svém usnesení kritiku OV KSČ v Prostějově ještě prohloubilo a zostřílo. Demonstrace označilo za *projev kapitalistických živlů*, za vystoupení reakce, jež bylo umožněno tím, že stranické orgány v Prostějově prokázaly svou bezradnost a chovaly se kapitulanty. Politbyro ÚV KSČ tak nepřímo schválilo zbourání Masarykova pomníku v Prostějově, postavilo se za iniciátory akce a dalo popud k rozpuštění represí.

Soudní proces s *kapitalistickými živly* prokurátor původně plánoval jako veřejný, žaloba měla znít pro velezradu⁷⁸, a bylo do něj vybráno 17 účastníků demonstrací⁷⁹, z nichž 13 pracovalo v dělnických profesích! Nakonec v srpnu 1953 stanulo před Okresním soudem v Prostějově 46 lidí žalovaných pro trestný čin *útoku proti veřejné osobě*. Nad 43 z nich byl vynesena rozsudek věznění v rozmezí od několika měsíců do čtyř let. Mnohem rozsáhlejší se jeví mimosoudní postihy v zaměstnání jako propuštění, snížení platu, přeřazení na nekvalifikovanou práci apod. Největší represivní zásah však mířil do školství⁸⁰, kdy byli postiženi studenti a profesori středních škol. Žáci označení za *podněcovatele*⁸¹ byli ze škol vyloučeni, množství z nich obdrželo sníženou známku z chování nebo důtku ředitele. Exemplární potrestání se týkalo jedné z maturitních tříd prostějovského gymnázia.⁸² Patřili do ní totiž studenti, kteří 7. března 1953 položili kytičku k Masarykovu pomníku a tím se vlastně stali hlavními inspiřátory celé kauzy. Navíc se ukázalo, že v tentýž den třída při společném hrabání listů podpalovala hromádky novinami, v nichž byl otištěn portrét Josifa V. Stalina, a při

77 V první řadě se to týkalo předsedy ONV F. Jána, jemuž hodně pomohla sebekritika, prý si uvědomil chybu. *NA Praha*, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951-1954, aj. 156/5, sv. 58 - Zpráva o událostech dne 10. dubna 1953 v Prostějově - návrh na opatření; *NA Praha*, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951-1954, aj. 156/5, sv. 58 - Zpráva o průzkumu situace v městě Prostějov.

78 *SOka Prostějov*, f. OV KSČ 1948-1960, Závady při odstraňování soch v kraji olomouckém - zpráva z 13. 4. 1953. - Zpráva doslova uvádí: *Mínění krajských činitelů je, že je nutné vymést tresty při horní hranici sazby.*

79 Ve zprávě náčelníka Krajské správy VB kpt. Švehláka a náčelníka Krajské správy StB kpt. Radoně je uvedeno zatčení 78 neaktivnějších účastníků demonstrací, z nichž oba velitele doporučovali zařadit do procesu 13 až 15 lidí. Zpráva je uvádí jmenovitě a ke každému z nich autoři materiálu připojují asi desetiřádkovou charakteristiku obsahující výčet trestné činnosti. Jednalo se o tyto osoby: Jaroslav Vyroubal, Alois Halala, Jiřina Drvotová, Jiří Kysela, Jiří Altman, Josef Hájek, Hynek Svoboda, Josef Franěk, Josef Martan, Stanislav Studený, Bedřich Vitásek, Václav Hrubý, Karel Hel, Danuše Chlupová, Alois Procházka, Milan Matečný a Josef Kypěna. Šlo většinou o jedince zadržené při útoku na radnici nebo přistížené při volání výzev a hesel. *NA Praha*, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951-1954, aj. 151/23, sv. 56.

80 *NA Praha*, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951-1954, aj. 151/23, sv. 56 - Zpráva o odstranění pomníku T. G. Masaryka v Prostějově.

81 Ve skutečnosti byl uplatněn třídní pohled. Pokud byl žák z dělnické rodiny, podstoupil jen pohovor za účasti rodičů, zatímco studenti „buržoazního“ původu byli okamžitě vylučováni. *NA Praha*, f. ÚV KSČ-02/5, politický sekretariát 1951-1954, aj. 156/5, sv. 58 - Zpráva o událostech dne 10. dubna 1953 v Prostějově - návrh na opatření.

82 TRAPL, Miloš: *Prostějovský „černý pátek“*, s. 16.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

práci si zpívali *masarykovské písně*. Třída jako celek byla označena za skupinu s protistátním smýšlením, rozpuštěna a nikdo nebyl připuštěn k maturitě na žádné škole v ČSR. Tyto detaily se StB podařilo zjistit z výpovědi – přiznání Milana Králíka, jednoho ze studentů inkriminované třídy; za odměnu mohl v Olomouci složit maturitu. Třídní učitel Bohumil Svozil (1900–1979), spolužák básníka Jiřího Wolкера (1900–1924), musel opustit školství, ředitele gymnázia Jaroslava Porta (1897–1982) zbavili funkce a katecheta Josef Životek (1897–?) ztratil státní souhlas k výuce náboženství.⁸³

Události v Prostějově v dubnu roku 1953 byly před veřejností důsledně utajovány, lidé se o nich mohli dovědět pouze z vysílání zahraničního rozhlasu nebo ze styku s obyvateli města. Všechny spisy týkající se kauzy byly přísně utajovány. Širší veřejnost se k informacím dostala poprvé až v roce 1968. Okresní výbor Národní fronty ustavil komisi s názvem „M 53“, jejíž úkol směřoval k objasnění události z roku 1953 a jež měla nalézt Masarykovu sochu. Městský národní výbor konstituoval komisi, která měla připravit obnovu pomníku. Invaze vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968, která v Prostějově vyvolala další lidskou tragédii způsobenou střelbou intervenčních vojsk do obyvatelstva, vše zastavila. Masarykův pomník v Prostějově se podařilo obnovit až v roce 1998.

Události v Plzni

Nyní svou pozornost zaměříme na protikomunistické povstání v Plzni. Jednalo se o živelnou akci za účasti několika tisíc občanů, která je v literatuře v obecné rovině často srovnávána s největším protestem v zemích východního bloku, s povstáním ze 17. června 1953 v Německé demokratické republice.⁸⁴ Historikové, politologové i lokální patrioti diskutují o charakteru plzeňské protestní akce. Šlo o spontánní akci, nebo o vyvrcholení napětí ve Škodovce, jejíž dělníci strhli do akce ostatní?⁸⁵ Jednalo se o protistátní puč, demonstrace, protirežimní vystoupení, nebo o povstání?⁸⁶ Po vyhodnocení detailů a příslušných komparacích se přikláníme k názoru, že šlo o spontánní masové protestní pouliční demonstrace, reagující na problematickou měnovou reformu, do nichž se promítla nahromaděná nespokojenost s místní i celostátní politikou komunistického (lidovědemokratického) režimu. Protistátní vystoupení

83 TRAPL, Miloš: Svržení Masarykova pomníku, s. 6.

84 WEBER, Hermann: *Dějiny NDR*. NLN, Praha 2003, s. 133–139; NÁLEVKVA, Vladimír: *Kapitoly z dějin studené války*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 105–106; BRADLEY, John F. N.: *Válka a mír po roce 1945*. Victoria Publishing, Praha 1994, s. 92; ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: Plzeň 1. června 1953 – Berlín 17. června 1953. Srovnání – ohlas ve světě. In: *Západočeský historický sborník*, č. 2, SOA, Plzeň 1996, s. 393–395.

85 PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu*, s. 63–65; SMULA, Johann: The Party and the Proletariat: Škoda 1948–1953. In: *Cold War History*, 2006, 6, č. 2, s. 153–175.

86 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání 1953*. Nakladatelství Michael, Praha 1993, s. 68–70; MARTINOVSKÝ Ivan: Plzeňské události roku 1953. *Plzeňské noviny*, 1. 6. 1990, s. 1; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 101; SALZMANN, Richard: Vzpomínka Plzeňáka na měnovou reformu z roku 1953. In: LOUŽEK, Marek (ed.): *50 let*, s. 129–130; PERNES, Jiří: Dvě výročí protikomunistického odporu, s. 27; RYCHLÍK, Jan: Československo a Polsko před rokem 1968. In: BLAŽEK, Petr – KAMIENSKI, Łukasz – VÉVODA, Rudolf (eds.): *Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Varšava 4.–5. září 2003*. ÚSD – Dokořán, Praha 2006, s. 26.

Pavel Marek

„reakčních sil“ a ohrožení budování socialismu z nich vytvořilo pražské vedení strany.⁸⁷ Objektivně se jednalo o největší prezentaci veřejné kritiky režimu a jeho politiky v Československu v roce 1953.⁸⁸ Specifikem charakterizujícím plzeňské události je konfrontace komunistické moci s dělnickou třídou, která byla nejvýraznějším představitelem protivládních sil a současně sociální vrstvou, o níž se komunisté v teorii i praxi opírali.⁸⁹ Na rozdíl od východního Německa, kde se stávkové hnutí a nepokoje rozšířily z Berlína fakticky do celé země, akce v Plzni zůstaly lokálně zcela izolovány a nakonec byly i před ostatní veřejností v Československu utajeny. Na rozdíl od východní části Německa byly likvidovány vlastními režimními silami, bez účasti SSSR, za pomoci vojska, Lidových milicí a Bezpečnosti, pozvaných z Prahy a oblasti západních Čech. Obešly se bez mrtvých na obou stranách, v NDR lidské oběti byly.⁹⁰

Protirežimní vystoupení v Plzni začalo v pondělí 1. června 1953 jako protestní akce proti měnové reformě⁹¹, primárně tedy mělo ekonomické pozadí, nicméně tento rozměr rychle ztratilo a přerostlo v události s „prvky mocenského střetu“.⁹² Už

87 NA Praha, f. ÚV KSČ 1945–1989, organizační sekretariát 1947–1954, sv. 56, aj. 260/4 – zpráva oddělení státní administrativy a branného oddělení ÚV KSČ z 3. 2. 1954 pro schůzi organizačního sekretariátu ÚV KSČ, bod 4. – Jako ohrožení režimu v ČSR a v dalších zemích plzeňské demonstrace označil dopis ministra Lavrentije P. Beriji Georgiji M. Malenkovovi z 1. 6. 1953, sestavený na základě zpráv sovětského poradce působícího v Československu na ministerstvu národní bezpečnosti Alexeje D. Besčastnov. Berija je interpretován jako důkaz o tom, že sovětské orgány nemají úplnou představu o skutečném vnitropolitickém a ekonomickém stavu v ČSR a také dalších lidově demokratických zemích. Rady a instrukce dávané ze SSSR do těchto zemí jsou prý epizodické a nesystematické, a také ne vždy dobré. Doporučoval poskytovat jim aktivnější a kvalifikovanější pomoc v zájmu odstranění chyb při řízení státu a národního hospodářství. Je nezbytné zejména těsněji propojit jejich ekonomiky se sovětskou. Události v Plzni podle jeho názoru posunuly do popředí problém reorganizace RVHP. ВОЛОКИТИНА, Т. Б. – УСЛАМОВ, Т. М. – МУРАШКО, Т. П. – НОЦКОВА, А. Ф. – РОГОВАЯ, Л. А.: Восточная Европа в документах российских архивов 1944–1953 гг. Том 2, 1949–1953 гг. Сибирский хронограф, Москва – Новосибирск 1998, s. 918–923, dok. č. 329. Besčastnov identifikoval z davu výkřiky a skandování protivládních hesel vyzývajících ke svržení lidovědemokratického režimu a lidovědemokratického budování ČSR. Z městského rozhlasu na náměstí zazněly prý výzvy ke svržení vlády a lidově demokratického zřízení. Do Plzně vyslal svého zástupce Ignatěnka, který měl pomáhat StB při hledání organizátorů akce. Besčastnov za účastníky demonstrací označil bývalé členy sociálně demokratické strany, bývalé obchodníky a řemeslníky a mládež. V jeho zprávě je poprvé také upozorněno na chyby stranických a odborových organizací, které zanedbaly vysvětlování smyslu reformy.

88 Demonstranti sice vtrhli na radnici a do soudní budovy, chtěli obsadit budovu pošty a Československého rozhlasu, ale o převzetí moci (vytvoření nějakého politického povstaleckého/revolučního výboru, organizace ozbrojených jednotek, cílevědomé obsazení strategických míst atd.) neusilovali. Je pravda, že místní stranické a státní orgány byly demonstracemi zaskočeny, ale ve skutečnosti kontrolu nad městem a regionem neztratily a byly v úzkém spojení s Prahou a tím i s Moskvou). Proti demonstrantům nebylo zasazeno razantěji záměrně, proto k útlu akce docházelo pozvolněji.

89 Při následním hodnocení reakcí na měnovou reformu 11. 6. 1953 pak prezident A. Zápotocký vystoupil proti vytváření kultu dělníka. Řekl, že se sice o něj komunistická moc opírá, ale *nesmíme postavit otázku dělníka, kult dělníka tak, že dělníku je vše povoleno*. Existuje třídní boj a ten musí režim vyhrát. Stojí-li dělník proti němu na druhé straně, nesmí ho to zastavit, i kdyby měl být dělník zabit. Bez takového přístupu by komunisté bitvu nikdy nevyhráli. Srov. PERNES, Jiří: Dvě výročí protikomunistického odporu, s. 29.

90 BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost*, s. 183.

91 Problematika samé měnové reformy stojí mimo naši pozornost a zabývají se jí podrobně jiné práce, na něž odkazujeme v citované literatuře.

92 Tamtéž, s. 7.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

jsme naznačili, že reakce na víceméně nečekanou měnovou reformu byla v celém Československu bouřlivá. Rozhořčení obyvatelstva na jedné straně souviselo s pocitem oklamání a obelhání, neboť nejvyšší představitelé strany a státu (zejména Antonín Zápotocký) do posledních chvil národ ujišťovali, že občas probleskující zprávy o chystané měnové reformě jsou jen fámy reakčních sil, zatímco ve skutečnosti je hospodářská situace v ČSR stabilní a k žádným změnám ve finanční politice nedojde, na druhé straně sociální dopady měnové reformy byly opravdu tvrdé a postihly všechno obyvatelstvo, nejvíce však rodiny s dětmi, dělníky v těžkém průmyslu a důchodce.⁹³ Kurs nastavený pro výměnu peněz lze označit přímo za hanebně nevýhodný pro obyvatelstvo, přičemž z něj těžil stát, který později zisku využil pro své politické cíle. Došlo k naprostému a záměrnému znehodnocení všech úspor, neboť režim potřeboval zlikvidovat přebytek peněz na trhu, který kontrastoval s naprostým nedostatkem spotřebního zboží. Životní úroveň obyvatelstva poklesla zhruba o čtvrtinu, u rodin s více dětmi a důchodců se rovnala životnímu minimu. Z politického hlediska bylo závažné, že opatření dopadla i na dosud privilegované skupiny dělníků pracujících v těžkém a zbrojním průmyslu, takže stranické a státní elity se *de facto* ocitaly v izolaci. Někteří příslušníci elit si tohoto negativa stranické politiky byli vědomi a odpor veřejnosti očekávali, na druhé straně v regionech, na úrovni míst, okresů a krajů, byli funkcionáři reakcí lidí zaskočení a dezorientováni, nebyli připraveni a také se báli proti dělníkům mocensky zakročít.

Situace v pondělní ráno po měnové reformě v Závodech V. I. Lenina (bývalé Škodovce) v Plzni signalizovala nespokojenost a neklid mezi dělníky.⁹⁴ Cestou do práce a v šatnách kriticky reagovali na měnu, cítili se podvedeni zmíněnými sliby nejvyšších funkcionářů, kromě toho se jejich hněv obracel i proti vedení závodu, které nechalo vyplatit zálohy na mzdy předčasně ve staré měně, takže i ony byly měnou znehodnoceny, a do nové výplaty bylo daleko. Celozávodní výbor KSČ na situaci reagoval poměrně pružně a hned ráno dal pokyn ke svolání dílenských výborů, jež měly dělníky přesvědčovat o výhodách reformy a čelit kritice, kterou vydávali za nepřátelskou propagandu.⁹⁵ Směnu zahájil v 6 hodin ráno projev podnikového ředitele Františka Brabce v závodním rozhlase, ale když diskuse neustávala, před 7. hodinou do rozhlasu promluvil technický ředitel. Toho však nikdo neposlouchal a projev byl doprovázen pískotem a výkřiky. Schůze strany zahájené po 7. hodině měly bouřlivý průběh, mluvčí dělníků odmítali, že by kritika stranické politiky byla dílem provokatérů a dávali průchod názoru, že byli měnovou reformou okradeni.

Kolem 9. hodiny ráno začala situace v podniku eskalovat, jednotlivé závody svořovaly na nádvoří protestní shromáždění a osazenstvo vyhlašovalo stávkou. Došlo

93 Srov. MUSILOVÁ, Dana: *Měnová reforma*, 139 s.

94 K situaci a průběhu událostí ve Škodovce srov. SKÁLA, Adam: *Měnová reforma 1. června 1953 v Plzni v hlášení mocenských orgánů. Minulostí Západočeského kraje*, 2007, 42, č. 2, s. 626–627; BÍLEK, Jiří: *Československá armáda a měnová reforma*, s. 76. Podle hodnocení zástupce náčelníka generálního štábu ČSLA Vojtěcha Dolníčka situaci v závodech nepříznivě ovlivnila skutečnost, že schůze komunistů byly dlouhé a dělníci-nestraníci zůstali na pracovištích dlouho sami, bez dohledu, bez možnosti působit na ně ideologicky a vysvětlovat jim situaci.

95 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání*, s. 11.

Pavel Marek

k zformování několika průvodů, které opustily závod a směřovaly do centra města, na náměstí Republiky⁹⁶, před radnici, sídlo Jednotného národního výboru. Některé z nich si udělaly zastávku na Masarykově náměstí u sochy T. G. Masaryka a u základů památníku osvoboditelů města od nacismu, jimiž byla americká armáda. Demonstrující postupovali za zpěvu písní a provolávání hesel namířených proti měnové reformě.⁹⁷ Mezitím KV KSČ v Plzni, který dosud zůstal v nečinnosti a pouze sbíral informace, začal vydávat pokyny směřující k uklidnění situace. Do bývalé Škodovky vyslal agitátory a mobilizoval ozbrojené složky, které obsadily vyústění některých ulic směřujících na plzeňské hlavní náměstí a obsadily brány důležitých závodů ve městě a bránily dělníkům opouštět pracoviště. Lidové milice nebyly nasazeny na náměstí, ale měly střežit průmyslové podniky. Hlavní tíhu obrany režimu nesly jednotky Bezpečnosti, neboť armáda byla do jisté míry demoralizovaná – když vojáky dovezli na náměstí, odmítli slézt z vozů a zasahovat, návrh na použití zbraní nepřicházel v úvahu. Obecně se dá říci, že nikdo neměl odvahu o své újmě vydat pokyn k zahájení akce, protože ani pokyny z Prahy k tomu nevybízely. Předseda KNV Gustav Rada údajně obdržel od předsedy vlády V. Širokého doporučení soustředit se na agitaci, vysvětlování, rozhodně situaci neřešit násilnými prostředky.

Kolem 10. hodiny dopoledne se náměstí Republiky⁹⁸ ve své severní části před radnicí zaplnilo 3000 až 5000 lidí z bývalé Škodovky, pivovaru, přišli železničáři, zdravotníci a studenti, kteří skandovali hesla jako „Chceme svobodné volby“, „Chceme novou vládu“, „Chceme naše peníze“, „Máme hlad“, „Pryč s komunisty“. Jednalo se většinou o mladší lidi a dělníky. Jejich mluvčí byli vysláni na radnici a pokusili se vyjednávat s funkcionáři o organizaci výměny peněz. Mise skončila fiaskem, neboť dva z nich byli zatčeni a odvedeni do věznice ve Veleslavínově ulici.⁹⁹ Situaci se pokusil uklidnit předseda Jednotného národního výboru Josef Mainzer, který se odvážil vyjít mezi dav a mluvit z korby nákladního auta. Po prvních slovech však byl vypískán. Proto se vrátil na radnici a svůj projev dokončil prostřednictvím místního rozhlasu. Chtěl vysvětlit smysl měnové reformy, jeho slova však zanikala v křiku lidí. Po tomto incidentu demonstranti zahájili útok na budovu radnice.¹⁰⁰ Nejprve začali do oken házet kameny, kusy dřeva a ruličky znehodnocených peněz, pak vzali vchod útokem, prorazili obranu tvořenou příslušníky SNB a asi 150 lidí budovu obsadilo¹⁰¹ a demolovalo

96 JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 102.

97 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání*, s. 14–17.

98 Pro detailní popis události 1. 6. 1953 v Plzni má zásadní význam studie SKÁLA, Adam: *Měnová reforma*, s. 602–639. Autor publikuje dokumenty stranických a státních orgánů z místních archivů, které situaci a události ve městě analyzovaly a hodnotily. Srov. také JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 102–103; KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 103–104, dok. č. 20.

99 MARTINOVSKÝ, Ivan: *Plzeňské události*, s. 1. – Věznice byla v budově Krajského soudu ve Veleslavínově ul. – A. Skála informaci o vyslání delegace zpochybňuje. Nepřesnost vzniká zřejmě z toho, že delegace je ztotožněna se skupinou tří lidí, které byl povolen vstup do radniční budovy, v níž se ukryl jeden z provokatérů. SKÁLA, Adam: *Měnová reforma*, s. 621.

100 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání*, s. 22–28; ВОЛОКИТИНА, Т. В. – МУРАШКО, Г. П. – НАУМОВ, О. В. – НОСКОВА, А. Ф. – ЦАРЕВСКАЯ, Т. В. (eds.): *Советский фактор в Восточной Европе 1944–1953. Том 2. Документы*. Москва 2002, s. 758–759, dok. č. 292.

101 Obsadili také redakci místního rozhlasu, předsedu JNV vytlačili od mikrofonu a na demonstranty se

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

kanceláře, z jejichž oken k velké radosti přihlížejících létaly busty a obrazy Lenina, Stalina a Gottwalda, ale i psací stroje.¹⁰² Do jednoho okna byl umístěn velký obraz bývalého prezidenta Edvarda Beneše. Zaměstnanci přehli zadním vchodem a zavolali na pomoc jednotku hasičů, příslušníky LM, SNB a StB. V budově radnice i před ní tak došlo k řadě fyzických srážek, padaly nadávky, lidé noži rozřezávali hadice, aby zastavili proudy vody namířené do davu. Během krátké doby se do bitvy zapojilo asi 100 příslušníků Pohraniční stráže dislokované v Poběžovicích. Demonstranti sice bránili jejich příjezdu na náměstí, ale auta najížděla do lidí a prorazila si cestu k radnici. Za tento manévr však zaplatila demolicí, ocitla se bez pneumatik i spojovacích kabelů v motorech. Vojáci byli odzbrojováni a jejich zbraně znehodnoceny ohýbáním hlavní. Teprve kolem 14. hodiny ozbrojené síly situaci na náměstí zvládly a prostor vyklidily.¹⁰³

Demonstrace před radnicí nebyla jedinou protestní akcí v Plzni. K druhému velkému incidentu došlo u budovy Krajského soudu ve Veleslavínově ulici. Cílem účastníků bylo osvobodit demonstranty zatčené v dopoledních hodinách. Nevěděli však, že KV KSČ vydal preventivní pokyn k ochraně důležitých objektů ve městě, takže se nedalo čekat, že se záměry spojené s tímto rozhodnutím podaří naplnit. V praxi se ukázalo, že nejjednodušší bude dobýt soudní budovu. Dveře byly vyraženy pomocí trámů, vnitřní zařízení zdemolováno, z oken vyházeny stovky spisů a zapáleny.¹⁰⁴ Prokurátor Heger razii přečkal zamčený na dámské toaletě, notářka Synková v převleku za kuchařku v závodní kuchyni. Jiná skupina soudců se však zabarikádovala v kanceláři a bránila se i výstražnými výstřely z pistole. Incident uzavřel zásah Lidových milicí, které bouři pacifikovaly.

Dalším cílem demonstrantů se stala budova krajského vysílání Československého rozhlasu na náměstí Míru, pošta a věznice na Borech.¹⁰⁵ Vůdcové asi dvoutisícového davu správně reflektovali nutnost informovat o místních událostech celou republiku. Pochod k budově Československého rozhlasu je označován za nejdramatičtější událost protikomunistické vzpoury v Plzni, neboť komunistická elita si byla velmi dobře vědoma strategického významu této instituce. Proto na tříkilometrové trase z náměstí Republiky k budově rozhlasu vybraly na třídě 1. máje (dnes Klatovská) strategický bod, železniční most nad tratí Plzeň–Domažlice, situovaný do terénního zářezu, ten opevnily a obsadily armádou a milicemi tak důkladně, že demonstranti jej nepřekonal. Nepodařilo se přivolat posily ze Škodovky, dělníkům v odchodu zabránily jednotky LM a hasičů, k zastrašení byla použita i střelba do vzduchu.

Důsledkem tohoto neúspěchu demonstrantů bylo někdy po poledni odpojení zhruba 300 až 400 lidí, kteří směřovali do Škodových závodů. V Korandově ulici, u čtvrté brány závodu, se odehrál další velký incident připomínající svým průběhem

obraceli sami do doby, než bylo vysílání přerušeno vypnutím elektrického proudu.

102 BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost*, s. 185.

103 SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 612–613, dokument č. 2, zpráva J. Mainzera předsedovi KNV v Plzni Gustavu Radovi z 1. 6. 1953; BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma, s. 77.

104 SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 628; BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma, s. 77; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 102.

105 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání*, s. 29–32.

Pavel Marek

epizodu z války, v jehož průběhu jednotky LM, přivolané i odjinud, dostaly příležitost ukázat svou bojovou připravenost. Dav sice včas uzamčenou bránu vyvrátil, ale nakonec ozbrojené síle podlehl.¹⁰⁶

V odpoledních hodinách začala druhá fáze plzeňských protikomunistických demonstrací, když se kolem půl třetí na hlavním náměstí Republiky sešli lidé vracející se z první pracovní směny. Prostor se plnil průvody až 7 000 lidí,¹⁰⁷ kteří museli překonávat zátarasy a hlídky bránící přístup na náměstí, což se neobešlo bez fyzických srážek s posílenou ochranou povolanou z Prahy a Kladna (jednotky SNB), Aše a Českých Budějovic (Pohraniční stráž), s milicionáři, hasiči a stovkami příslušníků StB většinou v civilu. Rozhořčený dav jako dopoledne opět zaútočil na radnici, vzduchem létaly kameny, mince a další předměty rozbíjely okna radnice, demonstranti se pokoušeli rozrazit železná vrata, hasiči do lidí provolávajících různá hesla pouštěli proudy vody a obránci radnice pilně fotografovali a zatýkali útočníky. Obranu budovy řídil osobně náměstek ministra národní bezpečnosti podplukovník Košťál¹⁰⁸, který nechal pro zastrašení kolem budovy rozmístit nákladní auta, na jejichž korbách byly připraveny kulometry. Šarvátky probíhaly téměř dvě hodiny, ovšem dobře hlídanou radnici se nepodařilo dobýt. V 17 hodin byly nasazeny zálohy a o hodinu později už bylo náměstí opět bez demonstřujících lidí. Předseda Jednotného národního výboru J. Mainzer prostřednictvím místního rozhlasu vyzýval přítomné k rozchodu.

Po téměř deseti hodinách nepokojů se podařilo povstání obyvatelstva utlumit, avšak klid ve městě zatím obnoven nebyl, neboť KSČ ve večerních hodinách zorganizovala jako odvetu komunistickou protidemonstraci.¹⁰⁹ Byla připravována takřka celý den, ovšem průvod z několika míst se podařilo vytvořit až někdy po 18.30, poté měl procházet městem tři hodiny.¹¹⁰ Po 18. hodině se před budovou stranického sekretariátu shromáždilo několik stovek komunistů, kteří se pak vydali průvodem na náměstí Republiky před radnici. Zde někdo vydal pokyn „Na Masaryka“ a komunisté se vydali na Masarykovo náměstí s cílem zlikvidovat pomník prvního čs. prezidenta.¹¹¹ Cestou vykřikovali hesla „Ať žije soudruh Zápotocký“, „Ať žije KSČ“, „Ať žije vláda a Sovětský

106 *Státní oblastní archiv Plzeň* (dále jen SOA), f. KV KSČ Plzeň, karton (dále jen k.) 29, i. č. 100 – zápis ze zasedání pléna KV KSČ z 2. 6. 1953; tamtéž, k. 449, i. č. 3400 – zpráva o situaci – hodnocení oddělení LM z 8. 6. 1953; SKÁLA, Adam: Měnová reforma 1. června 1953 v Plzni, s. 603; BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma, s. 77.

107 Podle hlášení předsedy JNV v Plzni J. Mainzera se počet pohyboval kolem 5000. SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 614. Počet cca 7 000 je obsažen ve zprávě krajské správy SNB v Plzni. Tamtéž, s. 619. O pěti až šesti tisících osobách píše BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma, s. 78.

108 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání*, s. 43.

109 SKÁLA, Adam: Měnová reforma 1. června 1953 v Plzni, s. 604; BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma, s. 79.

110 SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 623. – Na přípravě komunistické demonstrace se aktivně podílel tehdejší pracovník krajského sekretariátu KSČ Čestmír Císař (1920–2013), později čelný reprezentant Pražského jara 1968. Srov. CÍSAŘ, Čestmír: *Paměti. Nejen o zákulisi Pražského jara*. Sin Con, Praha 2005, s. 414–415.

111 Podle Maiznerovy zprávy účastníci komunistické demonstrace vyslali na radnici své zástupce a žádali o souhlas s odstraněním Masarykova pomníku. Předseda JNV přímo píše: *Rada jednotného národního výboru, která se ihned sešla, jednomyslně schválila tento požadavek plzeňských pracujících*. SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 615, dokument č. 3, zpráva J. Maiznera předsedovi KNV G. Radovi ze 4. 6. 1953. Srov. také tamtéž, s. 624.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

svaz“ nebo „Ať žije naše armáda“. V čele byly neseny obrazy A. Zápotockého a Georgije M. Malenkova (1902–1988), československá a sovětská vlajka. Jádrem průvodu hlídaného na ulicích příslušníky StB tvořili zaměstnanci státních úřadů a místních divadel. Když průvod dorazil na Dukelské nám. k Masarykovu pomníku¹¹², narazil na skupinu jeho obránců, jež však milicionáři rychle vytlačili. Zatímco se čekalo na příjezd autojeřábu, účastníci provolávali protimasarykovská hesla typu „Pro tu holotu – půjdeš do šrotu“, nebo „Tebe i tvou holotu – odvezeme do šrotu“. Když přijelo auto s jeřábem, řízené muži v černých uniformách, náměstí ztichlo v očekávání, co se bude dít dál.

Přesný popis toho, co se na náměstí dělo, není dodnes k dispozici, resp. existuje několik verzí.¹¹³ Jedna z nich líčí pokus strhnout sochu pomocí lana, přičemž hlavní roli měl přitom sehrát známý komunistický herec Josef Větrovec (1922–2002), plzeňský rodák, bývalý dělník Škodovky, v níž se vyučil modelářem a zámečnickem, a pozdější národní umělec. Pravděpodobnější je verze, že skulpturu odvezli hasiči vyslaní ředitelem Škodovky Václavem Kláilem; v noci měla být socha rozbita a roztavena.¹¹⁴ Další sochy z pomníku Národního osvobození byly odstraněny dodatečně, v následujících dnech, ale jejich další osud není znám. Je přirozené, že celou událost provázely emoce souhlasu i nesouhlasu. Krajská správa VB v Plzni likvidaci Masarykova pomníku vnímala jako *vyvrcholení manifestace pracujících* po němž následovala *veselice na náměstí*.¹¹⁵

Po tomto aktu se komunisté v průvodu odebrali zpět před sekretariát KV KSČ, kde na ně už čekali řečníci v čele s ministrem národní bezpečnosti Karolem Bacílkem¹¹⁶, členem ÚV KSČ Ladislavem Kopřivou a vedoucím tajemníkem krajského výboru strany Janem Hlínou. Po projevech se všichni rozešli, plzeňský rozhlas vyhlásil zákaz nočního vycházení od půlnoci do 4 hodin ráno a ve městě hlídali příslušníci ozbrojených složek.¹¹⁷ Občas nad městem přelétávala pozorovací letadla. Přestože panoval klid, vojska MNB zůstala v Plzni dva týdny a hlídala všechny strategické budovy, u budovy věznice na Borech údajně stály dokonce tanky. Armáda stahovala jednotky už od 3. června 1953. Dne 2. června se jistý neklid v podobě stávek projevil znovu, ovšem jen krátkodobě, odpoledne se už všude pracovalo. „Dojem kazilo“ pouze nalezení protistátních letáků na plzeňském nádraží.

Plzeňské demonstrace měly dopady na mocenské struktury a staly se předmětem zájmu nejvyšších představitelů komunistických stran a státu jak v Praze, tak i v Moskvě.

Pražská elita byla protesty zaskočena a překvapena. Uvědomovala si sice, že měnová reforma je drastická, že je „úderem do řad reakce“ a může vyvolat odpor, proto celostátně těsně před jejím zahájením mobilizovala stranický, bezpečnostní a státní

112 KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Barrister & Principal, Brno 2001, s. 19; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 103.

113 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání*, s. 47–51.

114 MARTINOVSKÝ, Ivan: Plzeňské události roku 1953. *Plzeňské noviny*, 8. 6. 1990, s. 1.

115 SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 619.

116 KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa*. Barrister & Principal, Brno 2005, s. 74–88.

117 Podrobně k nasazení armády srov. BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma, s. 77–79, zvl. pozn. č. 22.

Pavel Marek

aparát, ovšem v žádném případě nečekala tak radikální formu nesouhlasu, k jaké došlo právě v Plzni. Spíše měla obavy z reakce Ostravska, které sám A. Zápotocký označoval za slabý článek ve stranické práci. Události na západě Čech se staly předmětem jednání sekretariátu ÚV KSČ 17. června 1953. Jeho tajemník Antonín Novotný přítomné seznámil se základními rysy protestních akcí a předložil jim návrh na vyslání pětičlenné komise ÚV KSČ k prošetření incidentu a prozkoumání činnosti strany v kraji, neboť v té době měl údajně k dispozici stížnosti na počínání jejich řídicích struktur (KV KSČ a MěstV KSČ v Plzni). Grémium komisi uložilo předložit výsledky prověrky do 30. července 1953.¹¹⁸ Osmadvacetistránková analýza z posledního července, předložená pracovníkem organizačního sekretariátu ÚV KSČ Bruno Köhlerem (1900–1989)¹¹⁹, události v Plzni označila za *protistátní demonstrace a výtržnosti*, jejichž nositeli byla *reakční sebranka, podporovaná zbytky plzeňské buržoazie a kolísavými živly z Leninových závodů*.¹²⁰ Našla v podstatě dva viníky. Tím prvním byli *reakční živly, třídní nepřítel*, lidé, kteří po roce 1948 nový režim nepřijali a nyní využili příležitosti, aby proti němu vystoupili. Reakce byla ztotožněna s členy nekomunistických stran, v první řadě s bývalými sociálními demokraty, neboť Plzeň byla tradičně baštou sociálně demokratické strany od jejího založení, a s malými a drobnými podnikateli z řad živnostníků, řemeslníků a obchodníků, kteří nepochopili nutnost zapojit se do *vyšších forem podnikání*¹²¹, a nuceně přešli do dělnických profesí. Velkou část viny však komise připsala místním a krajským stranickým orgánům, které tyto živly podcenily. Funkcionáři žili v přesvědčení, že se nemůže nic stát. Když se objevil neklid, byli zaskočení, nevěděli, co dělat. Proto reagovali pozdě a nesprávně. Chyběla jim rozhodnost.¹²² Místo aby demonstrace potlačili, řídili a koordinovali nasazení všech dostupných složek (komunistů v čele s Lidovými milicemi, StB a armády, odborů a mládežnické organizace, státního aparátu), váhali a tím umožnili, aby stávka přerostla v protistátní akci. Toto selhání komunistů v KV a MěstV KSČ¹²³ nebylo náhodné a zapadalo do chyb, jichž se krajská organizace strany dopouštěla při realizaci usnesení ÚV a KV KSČ

118 NA Praha, f. ÚV KSČ 1945–1985, organizační sekretariát 1947–1954, sv. 39, aj. 223/42 – zápis z 95. schůze organizačního sekretariátu ÚV KSČ 17. 6. 1953; tamtéž, sv. 39, aj. 223/31.

119 TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník 20. století*, 2. Paseka, Praha 1999, s. 97.

120 NA Praha, f. ÚV KSČ 1945–1985, organizační sekretariát 1947–1954, sv. 43, aj. 231, bod b 1 – zpráva zvláštní komise k prošetření události v Plzni 1. 6. 1953 a předložený návrh rezoluce.

121 Srov. MAREK, Pavel: *České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Doplněk, Brno 2006, s. 161.

122 A. Zápotocký na toto téma 11. 6. 1953 na zmíněné poradě v Míčovně v Praze poznamenal: *Vimperk, Bohumín atd., to je vysvědčení našich slabostí. A bylo by to namnoze horší, kdyby se nebyla poslala pomoc z ústředí... Já nevím, jak by to dopadlo v Plzni, kdyby tam nebyla přišla pražská milice. Fakt je ten, že pražská milice udělala pořádek a že se tam poměry obrátily. A nebylo potřeba střít a používat zbraní. Mám dojem, že kdyby se tam nebylo zakročilo, nevím, kam by ty věci vyrostly. Jestli by se potom opravdu nemuselo použít zbraní a jestli bychom nemuseli střítet. A jaká by to byla politická ostuda pro nás. A to bylo jediné proto, že nebylo z počátku dostatek rozhodnosti. Nerozhodnost, soudruzi, v těchto případech se nevyplácí. NA Praha, f. ÚV KSČ 1945–1989, Antonín Zápotocký, sv. 26, aj. 884 – projev A. Zápotockého z 11. 6. 1953.*

123 Zpráva je označila za *oportunistické kapitulantství před reakcí [...] útek některých vedoucích funkcionářů od rozhodování a zodpovědnosti*. Opakovaně zdůrazňovala chybu, že k rozeznání demonstrace nedošlo včas, v době, kdy sročení lidí bylo v zárodku. Místo toho, aby vedoucí tajemník KV KSČ Jan Hlína dal příkaz k použití násilných prostředků, mezi demonstranty vysílal agitátory, kteří měli s účastníky dis-

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

a vlády ČSR, týkajících se výstavby socialismu.¹²⁴ Komise ÚV KSČ konstatovala špatnou hospodářskou situaci v Plzeňském kraji, deficity při řízení nižších stranických, státních a bezpečnostních článků, společenských organizací Národní fronty, kritizovala pasivitu komunistů, přehlížení masové práce a propagandy a nedodržování stanov strany. Kdyby komunisté v Plzni řádně plnili své povinnosti a místo pasivního přihlížení iniciativně zasáhli, k událostem nemuselo dojít. Z těchto chyb je nutno vyvodit důsledky.¹²⁵ Zpráva tvrdě kritizovala také krajskou správu StB, která selhala stejně jako stranické vedení kraje a města. Podcenila prý sílu reakce, dobře ji neznala a nesledovala. Její agenturní síť se ukázala jako početně slabá a odborně nedostatečně připravená. Většina pracovníků StB s ohledem na současné úkoly údajně nebyla dostatečně politicky vyspělá a chybělo jim také všeobecné vzdělání. Z 446 pracovníků prošlo odborným nebo politickým školením pouze 125 a jen jeden měl vysokoškolské a dva středoškolské vzdělání. Jednalo se o mladé lidi, bývalé dělníky.¹²⁶

Komise současně vypracovala rezoluci o plzeňských událostech. Projednaly ji jednotlivé OV KSČ Plzeňského kraje a byla také odeslána na vědomí všem KV KSČ v Československu k poučení.¹²⁷

Shora jsme uvedli, že politické napětí v ČSR a protesty proti měnové reformě, včetně plzeňských událostí, pečlivě sledovali nejvyšší představitelé komunistické strany a státu v SSSR. Vedle předsedy Rady ministrů G. M. Malenkova a člena politbyra a místopředsedy Rady ministrů L. P. Beriji (1899–1953) se angažoval také ministr zahraničí Vjačeslav M. Molotov (1890–1986), který se prostřednictvím poradce P. G. Korekoteně a velvyslance Alexandra E. Bogomolova (1900–1969) obracel na tajemníka ÚV KSČ A. Novotného, prezidenta A. Zápotockého a předsedu vlády V. Širokého. Z dokumentů, které v této souvislosti vznikly, je zřejmé, že vrcholní představitelé KSČ a státu byli o situaci informováni poměrně přesně. Jako příčinu nespokojenosti lidí uváděli špatně připravenou peněžní reformu. S jistými formami protestů sice počítali, ale jejich rozsah a razance je překvapily.¹²⁸ Nevnímali je sice jako projev nesouhlasu s režimem, nicméně zejména A. Novotný tvrdil, že demonstrace byly předem

kutovat a vysvětlovat jim situaci. Do davu vyslal i neozbrojené milicionáře, kteří si pak na něj stěžovali, neboť prý byli zcela bezradní a vystaveni nejhruššímu potupení, poplívání a bití. Tajemník v demonstrantech neviděl třídní nepřátele, ale neinformované jedince. Podobně předseda Jednotného národního výboru Mainzer zdůvodňoval málo razantní postup slovy, že pořad mluvíme o tom, jak kapitalisté stříleli do dělníků, že on nemohl něco podobného připustit.

- 124 Příliš se soustředila na řešení hospodářských problémů a nespojovala je se stranicko-organizační a stranicko-politickou prací. Podcenila ideologickou práci ve straně i ve vztahu k obyvatelstvu. *Komunisté nemluví směle a otevřeně k dělníkům.*
- 125 Důsledkem byla relativně rozsáhlá personální čistka v MěstV a KV KSČ v Plzni a v krajských orgánech StB. Podrobně SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 605.
- 126 NA Praha, f. ÚV KSČ 1945–1989, organizační sekretariát 1947–1954, sv. 56, aj. 260/4 – zpráva oddělení státní administrativy a branné oddělení ÚV KSČ z 3. 2. 1954 pro schůzi organizačního sekretariátu ÚV KSČ, bod 4.
- 127 NA Praha, f. ÚV KSČ 1945–1989, politický sekretariát 1951–1954, sv. 62, aj. 167/13; sv. 63, aj. 171/4; tamtéž, f. ÚV KSČ 1945–1989, 1. oddělení 1945–1956, sv. 378, aj. 2292 – zprávy instruktorů ÚV KSČ a jiné materiály o měnové reformě a událostech v Plzni 1953.
- 128 ВОЛОКИТИНА, Т. В. – МУРАШКО, Г. П. – НАУМОВ, О. В. – НОСКОВА, А. Ф. – ЦАРЕВСКАЯ, Т. В. (eds.): Советский фактор, s. 761, dok. č. 293.

Pavel Marek

připraveny a z pozadí také řízeny. V Plzni za přípravou protestů prý stál jugoslávský emigrant Pankovič¹²⁹, u zatčených našli zápisky s protistátními hesly a plánovanost dokazuje pálení vybraných spisů při obsazení soudní budovy. Reakce měla na peněžní reformu připravit své agenty. Chtěla dosáhnout zastavení budování průmyslu, dopravy a energetiky a počítala s tím, že pro své plány postupně získá také zaměstnance a inteligenci. Nebylo prý náhodné, že ostré protesty se odehrály hlavně v závodech, a nikoliv v obchodech, zařízeních a na vysokých školách, kde koncentrace buržoazních elementů dosáhla vyššího stupně.¹³⁰

A. Novotný tvrdě kritizoval chování bezpečnostních orgánů a netajil se tím, že demonstrace měly být tvrdě a násilně potlačeny; Bezpečnost prý nerespektovala příkaz ministra Ladislava Kopřivy (1897–1971) vydaný v tomto duchu. Jako muž tvrdé ruky navrhoval evidovat všechny účastníky demonstrací, propustit je ze zaměstnání a umístit v internačních táborech a v kamenolomech. Požadoval personální čistku v Bezpečnosti, ale i v Československém svazu mládeže a Revolučním odborovém hnutí. Podle svědectví Bogomolova tvrdil, že velký podíl na krizi měla vláda. A. Zápotocký si při jejím řízení údajně počínal chaoticky. Místo řešení problémů se vyžíval v řečnění, a proto většina zasedání končila bez konkrétních závěrů a usnesení. Na jednání chodil nepřipraven a materiály připravené ministry přijímal nekriticky. V. Široký prý měl možnost zasahovat, ale pouze nečinně přihlížel.

Stanoviska Moskvy ke zprávám a hodnocením zasílaným z Prahy jsou poměrně kusá, avšak kritická. Je z nich cítit na jedné straně spokojenost, že se situaci podařilo zvládnout, na druhé straně vyjadřovala nesouhlas s některými závěry. Ústy Jurije V. Andropova (1914–1984) se Moskva postavila proti realizaci větších kádrových změn navrhovaných A. Novotným, neboť by se tím prý situace v ČSR ještě více zkomplikovala. Zásadně však nesouhlasila s tendencí připsat vinu za protesty reakci.¹³¹ Sovětští soudruzi viděli hlavní příčinu krize země ve špatné hospodářské situaci, v nedostacích, které vznikly v důsledku chyb při budování socialismu.¹³²

Po 1. červnu 1953 nastala v Plzni fáze zatýkání, vyšetřování a trestání účastníků protestních akcí.¹³³ Ke slovu se dostali udavači, na závodech a na pracovištích probíhaly pohovory se zaměstnanci, které měly odhalit jak účastníky, tak zejména smýšlení lidí. Na některých místech (např. ve Škodovce, dopravních podnicích nebo v Městských divadlech) zasedaly „dělnické soudy“¹³⁴, které obviňovaly i ty, kteří se akcí nezúčastnili, ze styků s „imperialistickými živly“. Uvěznění lidé museli očekávat násilí, mlácení, byli „ozdobeni“ podlitinami, mnozí přišli o zuby. Cely byly přeplněné

129 Tamtéž, s. 759, dok. č. 292.

130 Tamtéž, s. 765, dok. č. 295.

131 Tamtéž, 769, dok. č. 297.

132 Vedení KSČ tento závěr rychle akceptovalo, což se pak promítlo do přípravy tzv. „srpnových tezí“. ВОЛОКИТИНА, Т. В. – МУРАШКО, Г. П. – НАУМОВ, О. В. – НОСКОВА, А. Ф. – ЦАРЕВСКАЯ, Т. В. (eds.): Советский фактор, s. 770–771, dok. č. 298.

133 MUSILOVÁ, Dana: *Měnová reforma*, s. 34; ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání*, s. 57–61; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 132–136; KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 141–156, dok. č. 27.

134 SKÁLA, Adam: *Měnová reforma*, s. 607.

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953

a dozorcí se vyžívali v neustálém buzení spících zadržovaných. Dne 19. června 1953 ministerstvo vnitra vydalo pokyn, jakým způsobem „viníky“ potrestat. S těmi, kteří nesouhlasili s měnovou reformou, měl být rozvázán pracovní poměr. Ve Škodovce přišlo o místo tisíce lidí, další byli přeloženi na nekvalifikovanou práci, množství rodin přišlo o podnikové byty. Vystěhování z bytů se netýkalo jen škodováků, ale i dalších (100–250) rodin¹³⁵ žijících v pěkných bytech; mnohé s demonstracemi neměly nic společného. Večer obdržely příkazy a v pět hodin ráno už čekal stěhovací vůz, který je vyvezl do zdevastovaného pohraničí. Většinou šlo o rodiny živnostníků nebo ty, o nichž bylo známo, že jejich poměr k režimu není pozitivní („reakční rodiny“), příp. o rodiny se špatným „třídním původem“. Zakrátko samotná prokuratura uznala, že se jednalo o nezákonný postup, ovšem odvolání většinou neuspěla, neboť byt už byl obsazen „zasloužilými“, takže lidé se vraceli domů až po letech. Perzekuce dopadla také na studenty a učitele.¹³⁶

Příprava monstrprocesu zabrala zainteresovaným šest týdnů.¹³⁷ Skládal se z 15 dílčích soudních procesů, v nichž bylo obžalováno 298 lidí a před Lidový soud bylo postaveno 256 osob.¹³⁸ Celkem 250 z nich muselo vyslechnout rozsudek.¹³⁹ Obžalovaní byli rozděleni do čtyř skupin: 1) iniciátoři a zvláště aktivní (56); 2) aktivní účastníci (152); 3) účastníci a přihlížející (66); 4) osoby, jimž nebyla prokázána účast (24). Jednání probíhalo tajně a poměrně rychle, neobjevily se komplikace, neboť obvinění tresty v tichosti přijímali, byli zřejmě „zpracováni“. Nejvyšší trest dostal Pavel Katera (nar. 1925), 14 let vězení pro přípravu ozbrojené revoluce, což byl samozřejmě nesmysl, neboť demonstrace vznikly živelně.¹⁴⁰ Obvinění padala pro nepolitické kriminální činy, přičemž vyšší tresty dostávali „ideoví nepřátelé“ – bývalý živnostník, syn ukrajinského emigranta, bývalý důstojník, pravicový sociální demokrat atd.¹⁴¹

Vyšetřování především zjišťovalo, kdo za protistátním pučem stál. Tři čtvrtiny souzených byli dělníci a Bezpečnost je označovala za fašistické živly s cílem dokázat, že se jednalo o spiknutí řízené ze zahraničí. Krajská prokuratura viděla záležitost „třídně“. Demonstranty podle ní byli *výtržníci v modrých balenách, kteří se vydávali za dělníky*. Podařilo se jim pro akci získat deklasované živly, zahaleče, kolísavce a vícekrát trestané lidi. Samotní pracující přijali měnovou reformu kladně a nedůvěru mezi ně

135 SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 607; srov. KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *Perzekuce po měnové reformě*, s. 28.

136 SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 607–608.

137 NA Praha, f. ÚV KSČ 1945–1989, politický sekretariát 1951–1954, sv. 60, aj. 160/18, návrh K. Bacílka z 22. 6. 1953 na veřejný proces s osovatelem protistátní provokační demonstrace v Plzni; ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání*, s. 62–67.

138 J. Pernes uvádí počet 331. Srov. PERNES, Jiří: Die politische und wirtschaftliche Krise, s. 101; týž: Dvě výročí protikomunistického odporu, s. 28–29.

139 Jiná čísla uvádějí JIRÁSEK, Zdeněk a ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež*, s. 134; SKÁLA, Adam: Měnová reforma, s. 606. První píší o 331 odsouzených a 12 osvobozených, v druhém případě autor uvádí 244 rozsudků.

140 Tuto skutečnost neúmyslně přiznával i materiál K. Bacílka z 22. 6. 1953, který uvádí, že většina z *nejaktivnějších iniciátorů* neprováděla *provokační akce při demonstraci společně*, znali se, viděli se a napodobovali činnost jeden druhého.

141 K perzekuci účastníků demonstrací srov. také ŠAFRÁNKOVÁ, Eva: „Ty jsi červnový, vid’?“ 1. červen 1953 v Plzni očima pamětníků. Západočeská univerzita, Plzeň 2005, s. 95–97, rkp. diplomové práce.

Pavel Marek

vnesli třídní nepřátelé.

Plzeňské události se podařilo před širší veřejností utajit. Krajský deník *Pravda* referoval pouze o demonstraci komunistů, přičemž o stržení Masarykova pomníku se ani nezmínil a líčil, jakou radost lidé měli z měnové reformy. Tím se otevřel prostor pro fámy kolující zejména v západních Čechách, z nichž mnohé byly přehnané a šířily informace o krveprolití, střelbě, mrtvých a raněných. Podle následných úředních zjištění došlo ke zranění 32 milicionářů (z toho pěti těžce) a pěti příslušníků Bezpečnosti (z toho dva těžce). Šrámy utrpěl také jeden hasič a zaměstnanec Škodovky bránící dělníkům v odchodu ze závodu, dva civilisté nahlásili ztýráni demonstranty. Podle neoficiálních zpráv utrpělo zranění asi 200 demonstrantů.¹⁴² Podrobnější informace o událostech v Plzni vysílala rozhlasová stanice BBC až za rok. V emigraci se jim věnoval novinář a publicista Pavel Tigrid (1917–2003)¹⁴³ a pro širší domácí veřejnost byla fakta dostupná až v roce 1968, a hlavně pak v období po „sametové revoluci“ roku 1989.

Závěr

Bouřlivé protikomunistické demonstrace v roce 1953, mezi nimiž zaujímají události v Prostějově a Plzni mimořádně významné postavení, reprezentantům moci jasně ukázaly, že jejich praktiky řízení společnosti jsou neúspěšné a neúnosné a vedou k devastaci země. Pod vnějšími i vnitřními tlaky sice elita přijala „nový kurs“ nápravy chyb a korekce trendů, avšak její arogance způsobila, že se příliš nepoučila a téměř vše zůstalo při starém, pouze na papíře.¹⁴⁴ Tento přístup se komunistům nesporně vymstil v šedesátých letech.

142 MARTINOVSKÝ, Ivan: *Plzeňské události*, s. 1.

143 Srov. např. TIGRID, Pavel: *Dnešek je váš, zítřek je náš. Dělnické revolty v komunistických zemích*. Vokno, Praha, s. 12. (1. vyd. INDEX, Kolín nad Rýnem 1982, 2. vyd. Complexe, Brusel 1983); též: *Marx na Hradčanech*. Barrister & Principal, Brno 2001, s. 56.

144 Srov. PERNES, Jiří: *Snahy o překonání politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953*. Prius, Brno 2000, 70 s. Edice Krize komunistického systému v Československu 1953–1957, sv. 1; PERNES, Jiří: *Die politische und wirtschaftliche Krise*, s. 103–110; BARNOVSKÝ, Michal: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953–1957)*. Prius, Brno 2002, s. 18–22; BARNOVSKÝ, Michal: *Mocenská elita a prejavy odporu*, s. 171.